Kirsten Notten

Sociale innovatie
voor een sociaal robuuste
transitie naar wonen
zonder gas.

Van de Kook

Verhalen voor een gas(t)vrije wijk

Inhoudsopgave

Samenvatting 03

Deel A: Inleiding 07
- Aanleiding en bedoeling 07
- Werkwijze Van de Kook 09

Deel B: Verhalen en resultaten: een klimaatavontuur in acht stappen 11
- Inleiding 11
- 01 Het gaat om het thuisgevoel: een klimaatavontuur in acht stappen 12
- 02 Het sociale proces is doorslaggevend 23
- 03 Een participerende en rechtmatige overheid ondersteunt het sociale proces 27

Deel C: Vijf inzichten voor sociale innovatie 31
- De context vraagt om sociale processen 31
- Vijf inzichten 32

Wie 35

Literatuur 37

Bijlage: Sociale innovatie 39

Dit rapport is opgesteld door Kirsten Notten van Waterschrijver, storytelling & strategie. Het bevat geen weergave van de opvattingen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Samenvatting

\ Inleiding

In het Energierapport heeft het kabinet het doel gesteld een bijna klimaatneutrale gebouwde omgeving te realiseren. Op dit moment is aardgas uit Nederland de voornaamste energiebron voor de verwar¬ming van huizen en water uit de kraan. De inzet van fossiele energie zal richting 2050 fors omlaag moeten om klimaatdoelen te realiseren. De ministeries van Economische Zaken (EZ), Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en Infrastructuur en Milieu (IenM) hebben van april tot juli 2016 de energiedialoog gehouden om draagvlak én participatie van burgers, bedrijven, overheden, en maatschappelijke organisaties te vergroten.

Om burgers bij de energiedialoog te betrekken, heeft Waterschrijver in opdracht van het Ministerie van BZK 'Van de Kook-sessies' georganiseerd. Waterschrijver heeft gesprekken met burgers begeleidt, waarin niet zozeer de techniek maar juist de dagelijkse ervaringen rondom energie centraal staan. De verhalen van gewone mensen waren het vertrekpunt voor een goed gesprek over de mogelijkheden voor koken en verwarmen zonder gas. De vraag was hoe wijken te realiseren die grotendeels zonder gas functioneren, of mensen zich dit voor konden stellen, wat zij hiervan vonden en wat hiervoor nodig zou zijn.

Er hebben zo'n 180 mensen meegedaan aan 'Van de Kook', verspreid over het hele land, zowel in volksbuurten, middenklasse wijken als duurdere wijken. In termen van het publieksonderzoek voor de energievoorziening zijn zowel koplopers, potentials als niet-bereidwilligen en daarnaast gebruikers van een warmtenet aan het woord geweest. Enkele 'Van de Kook' tafelgenoten waren een bioscoopexploitant, een Surinaamse oma, een demonstratiekok van hele dure gasfornuizen, een voorzitter van een VVE en een verpleegkundige.

'Van de Kook in het kort'

Het verhaal
Een andere tafelopstelling dan afgesproken, een zieke cateraar, een lekkage als lokaal klimaatprobleem, zelf thee zetten, mensen die eerder weggaan of later binnenkomen, kinderen die ook iets willen zeggen, opeens grote schalen met verse aardbeien en kersen, een koor dat wil zingen, opeens een fles wijn op tafel, een lekke fietsband, met elkaar de afwas doen, zelf de deur achter je dichttrekken bij vertrek, buiten nog even napraten.

De methode
Met de werkwijze 'Van de Kook' lukte het om met mensen van diverse achtergronden op laagdrempelige wijze over complexe zaken te spreken. De succesfactoren waren: naar de mensen zelf toegaan; zorgen dat het gezellig is; eigen verhalen delen; relevante informatie laagdrempelig delen; ruimte maken voor diversiteit en mensen zelf plannen laten maken. 'Van de Kook' is een vorm van sociale innovatie.

\ Resultaten Van de Kook: een klimaatavontuur in acht stappen

Sociale innovatie

De complexe maatschappelijke en technische transitie naar het grotendeels wonen zonder gas vraagt om sociale innovatie. Het gaat om drie schaalniveaus: het huis, het sociale proces en het systeem.

1\ Het gaat om het thuisgevoel

Een huis zit mensen dicht op de huid. De verandering van ons energiesysteem grijpt in op het thuisgevoel. Mensen reageren vanuit betekenis en waarden. Uit de verhalen tekent zich een proces af in acht stappen:

Stappen	Verder komen met
1. Oproep tot actie	Duidelijke en positieve boodschap.
2. Samen waarborgen	Democratisch besluit waar iedereen aan meedoet.
3. Identiteit en betekenis	Aansluiten bij thuisgevoel.
4. Kennis en info	Betrouwbare informatie.
5. Advies op maat	Natuurlijke momenten, opknippen of doorpakken, doen wat nodig is.
6. Doorbreken patronen	Klimaattop aan keukentafel.
7. Waar gaat het om?	Samen doen. Jouw bijdrage aan het klimaat. Trots op je huis.
8. Besluit	Aantrekkelijke propositie, ontzorgen.

2\ Het sociale proces is doorslaggevend

Mensen[1] zijn onzeker over de noodzaak en het rendement van hun investering en gedragsverandering. Ze zijn hierin geholpen met een sociaal proces waarin mensen elkaar helpen en samen de stap zetten. Het sociale proces is doorslaggevend om mee te doen en in de veranderingen het thuisgevoel te behouden. De energietransitie kan tegelijkertijd sociale verbindingen versterken. Dit vraagt nieuwe vaardigheden, ander leiderschap en de tijd om samen te leren en vorm te geven aan een project.

Lokale initiatieven creëren naast duurzaamheid ook werkgelegenheid, samenhorigheid en veiligheid. Veel mensen zijn bezig met de kost verdienen, rondkomen en met hun eigen leven; de energietransitie staat niet bovenaan de lijst. De urgentie van de energietransitie kan verbonden worden met lokale economische en sociale ontwikkelingen en een perspectief voor mensen aan de onderkant van de samenleving. Inclusieve wijken of dorpen wekken zoveel mogelijk hun eigen energie op, bieden werk aan mensen in de wijk, werken met de beginselen van de circulaire economie, versterken sociale cohesie en zijn verbonden met het landschap.

Mensen willen meepraten en meebeslissen over de energietransitie in hun eigen leefomgeving. Door te werken met verhalen kunnen mensen van verschillende opleidingsniveaus ook daadwerkelijk meepraten en beslissen. Er ontstaan nieuwe vormen van lokale democratie die de betrokkenheid van de gemeenschap versterkt.

3\ Een participerende en rechtmatige overheid ondersteunt het sociale proces

Om het sociale proces te ondersteunen is zowel een rechtmatige als een participerende overheid nodig, die mensen aanspreekt als betrokken bewoner of burger en niet als klant. Deelnemers accepteren het besluit dat de aardgaskraan gefaseerd en grotendeels dicht gaat; als het een democratisch besluit is en de lasten door iedereen gedragen worden. Ook door het bedrijfsleven en de overheid.

Gas is momenteel de standaard voor koken en verwarmen. Als mensen iets willen dat hier van afwijkt, kost dat moeite en tijd en het veranderen van gewoonten. Dit vraagt bedrijven die meedoen aan de energietransitie en naar de wensen van klanten luisteren.

Sociale processen en initiatieven hebben ruimte nodig in de systemen van overheden en hun instituten. Om samen te werken, te experimenteren en te leren. De participerende rol ligt niet enkel bij gemeentes, maar bij alle overheden.

[1] Telkens als we over 'mensen' spreken, realiseren we ons de generalisatie die dit met zich meebrengt. Er is gesproken met een diverse groep mensen wiens opvattingen allemaal verschilden. Vanuit de gehanteerde methoden is hier een rode draad in gevonden die we weergeven in dit rapport.

\ Vijf inzichten voor sociale innovatie

Om de complexe energietransitie met z'n onzekerheden sociaal robuust te laten verlopen, zijn sociale innovaties nodig. Op basis van de verhalen en de resultaten van de verschillende sessies geven we hier vijf inzichten die sociale innovaties dragen.

I. Verhalen over het klimaatavontuur thuis houden het perspectief van bewoners levend
II. Het gaat om het thuisgevoel
III. Het sociale proces is doorslaggevend
IV. Mensen aanspreken als burger en betrokken bewoners en niet als klant
V. Een meer rechtmatige en participerende overheid ondersteunt het sociale proces

a\ Inleiding

\ Aanleiding en bedoeling

In het Energierapport heeft het kabinet het doel gesteld een bijna klimaatneutrale gebouwde omgeving te realiseren. Het Energierapport zegt:

"Het kabinet streeft in internationaal verband naar een CO_2-arme energievoorziening, die veilig, betrouwbaar en betaalbaar is. Nederland staat voor de uitdaging om de uitstoot van broeikasgassen drastisch terug te brengen, waarbij in de 2e helft van de 21e eeuw, zoals afgesproken in het klimaatakkoord, er mondiaal een balans moet zijn tussen de uitstoot en vastlegging van broeikasgassen (ofwel klimaatneutraliteit).

Op dit moment is aardgas uit Nederland de voornaamste energiebron voor de verwarming van huizen, gebouwen, tuinbouwkassen en water uit de kraan. Om onze energievoorziening te verduurzamen zal de inzet van aardgas fors omlaag moeten. Dit kan in de eerste plaats door in te zetten op energiebesparing. Het voornemen is verder om in de resterende warmtevraag zo veel mogelijk te voorzien door lokale opwekking van warmte (door onder andere warmtepompen en zonneboilers), door een warmtenet op basis van restwarmte of geothermie, of door groen gas."

Hiervoor is draagvlak én participatie nodig van burgers en partijen. Het Ministerie van Economische Zaken (EZ) is daarom met de energiedialoog begonnen. in samenwerking met het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en het Ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM). De uitkomsten worden verwerkt in het bevindingenrapport en worden vertaald naar een lange termijn beleidsagenda met concrete voorstellen die eind 2016 aan de Tweede Kamer wordt aangeboden.

Bedoeling

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) is verantwoordelijk voor de energie in de gebouwde omgeving. Energie lijkt een ontoegankelijk onderwerp waarin technische, juridische en financiële mogelijkheden centraal staan. Ook is de energievoorziening in Nederland zo goed dat het bijna onmerkbaar je huis binnenkomt. Toch heeft de energietransitie impact op het dagelijks leven van bewoners, met de vraag of een gasvrije wijk ook een gastvrije wijk is. Bovendien hebben zij kennis en mogelijkheden om de transitie verder te helpen. Daarom wil BZK de interactie met burgers gericht opzoeken.

Waterschrijver heeft ter ondersteuning van de energiedialoog van EZ, BZK en IenM storytelling gesprekken met burgers begeleidt, waarin niet zozeer de techniek maar juist de dagelijkse ervaringen rondom energie centraal staan. De doelstellingen waren:

- Burgers/ inwoners zijn meer betrokken bij de energietransitie.
- Het perspectief van burgers is onderdeel van de Energiedialoog.
- Met inzicht in sociale innovaties kunnen overheden, partijen en burgers beter samenwerken om gas(t)vrije wijken te realiseren.

Eén sessie in combinatie met Hier Klimaatbureau

Bij de voorbereiding van de Van de Kook sessies bleek dat Hier Klimaatbureau ook een sessie met ‘gewone mensen’ wilde organiseren. We hebben in overleg besloten om één sessie gezamenlijk te houden. De insteek en opbouw is hetzelfde gebleven, alleen de inhoudelijke vragen aan het eind zijn aangescherpt naar de wensen van Hier. De verhalenavond bij de RestoVanHarte op het Kanaleneiland in Utrecht is onze gecombineerde sessie geworden. Omdat de insteek inhoudelijk grotendeel gelijk is, maken we in dit rapport geen onderscheid tussen de sessies.

\ Werkwijze Van de Kook

Van de Kook: sociale innovatie in de praktijk

De complexe maatschappelijke en technische transitie naar het grotendeels wonen zonder aardgas vraagt om sociale innovatie. Het gaat om drie schaalniveaus: het huis, het sociale proces en het systeem. In de bijlage is deze keuze uitgewerkt.

Om het complexe onderwerp van de energietransitie dicht bij het dagelijks leven te houden hebben we het meest tastbare en gevoelsmatige onderdeel centraal gezet: koken. De overstap van koken op aardgas naar inductie kan weerstand oproepen zodat mensen Van de Kook raken. Vanuit het kleinste schaalniveau van thuis hebben we het gesprek naar de andere schaalniveaus gebracht.

Storytelling

"Real Change begins with the simple act of people talking about what they care about."

Margaret J. Wheatley

Met persoonlijke verhalen is het mogelijk om dicht bij mensen te komen. Om nieuwe mogelijkheden te verkennen en vorm te geven, is het van belang om te beginnen bij waardevolle ervaringen van mensen. Een narratief gesprek is geworteld in het beste wat mensen te bieden hebben en de oplossingen die het geeft zijn beproefd. Verhalen zorgen ervoor dat mensen ontsnappen aan stokpaardjes, vooroordelen en snelle meningen. Ze vertellen wat van waarde is. Tegelijkertijd verbinden verhalen mensen, zodat ze bereid zijn te luisteren en samen te werken.

De werkwijze voor Van de Kook is de storylab-methode. Deze bestaat uit de combinatie van twee beproefde methoden in storytelling: Appreciative Inquiry en de extra aandacht voor het vertellen van de eigen ervaringen.

Vanuit het dagelijks leven werken

We waren te gast. We hebben huiskamers, buurthuizen en bewonersinitiatieven bezocht. De plekken waar mensen gewend zijn om bij elkaar te komen. Mensen vertelden elkaar hun eigen ervaringen met energie en duurzaamheid. De benodigde technische en financiële informatie werd toegankelijk gepresenteerd. Het werd daarmee een gesprek tussen bewoners, in hun eigen taal.
Dat betekende voortdurend improviseren. We bezochten geen keurig zalen of chique vergaderruimtes. We waren op bezoek bij een lokale gemeenschap; waar gezelligheid voorop stond, veel informeel werd geregeld en waar van alles mis ging.

Ongeruste mensen aan de telefoon of alles goed geregeld is, mensen die eerder weggaan of later binnenkomen, kinderen die ook iets willen zeggen, een koor dat wil zingen, een flapover zonder stiften, een beamer met slechte kleuren of zonder scherm, meer eters dan aangemeld, een ander menu of een andere tafelopstelling dan afgesproken, een zieke cateraar, opeens grote schalen met verse aardbeien en kersen krijgen, opeens een fles wijn op tafel, een lekke fietsband, de accu van de laptop leeg, een lekkage als lokaal klimaatprobleem, zelf thee zetten, een gesprek dat maar doorgaat, met elkaar de afwas doen, zelf de deur achter je dichttrekken bij vertrek, buiten nog even napraten.

Wij zien dit als het echte leven: improviseren, vertrouwen, aanpassen en waarderen wat er is. En dat was dan ook precies de bedoeling, te gast in het eigen leven van mensen.

Verhalen van verschillende soorten mensen

Er hebben zo'n 180 mensen meegedaan verspreid over het hele land (van Enschede tot Amsterdam), zowel uit volksbuurten, middenklasse wijken als duurdere wijken. In termen van het Motivaction rapport over het publieksonderzoek voor de energievoorziening, spraken we zowel koplopers, potentials als niet-weters/bereidwilligen. Daarnaast ook ervaringsdeskundigen, te weten de gebruikers van een warmtenet.

We waren te gast bij Roombeek Enschede, Resto Van Harte op het Kanaleneiland Utrecht, een Hindoestaanse woongemeenschap in Gaasperdam, een Limburgs netwerk in Peel en Maas, Vrijstad Energie Culemborg, WijBedrijf Dieze Zwolle, Het Grootste Kennisfestival van Nederland in Deventer, een G1000 groep in Schiedam, een repaircafé in Vlaardingen, een huiskamer in een middenklasse buurt in Ede en een bewonersinitiatief van mensen in de bijstand in Wormerveer.

Onze tafelgenoten, c.q. gesprekspartners kwamen uit alle lagen van de bevolking: bijvoorbeeld een bioscoopexploitant, een Surinaamse oma, een demonstratiekok van hele dure gasfornuizen, een voorzitter van een VVE, een verpleegkundige, een huurder van sociale woningbouw, een uitvinder en een producent van multimediaproducties. De jongste deelnemer was een meisje van zeven, de oudste een dame van 90 jaar.

Kijk naar Van de Kook
Gloei Peel en Maas heeft van de Van de Kook sessie een **filmverslag** gemaakt:

Leeswijzer
In deel B staan de resultaten van de 'Van de Kook' sessies. Centraal is het klimaatavontuur in acht stappen dat mensen doorlopen om hun thuisgevoel te behouden en te versterken bij investeringen en gedragsveranderingen voor duurzaam wonen. Vervolgens leggen we uit dat een sociale proces en een meer rechtmatige en participerende overheid dit proces in acht stappen ondersteunen.
In deel C hebben we deze resultaten vertaald naar vijf inzichten voor sociale innovatie.

b\

Verhalen en resultaten

\ Inleiding

De kwalitatieve werkwijze van de 'Van de Kook' sessies heeft rijke informatie opgeleverd. De verhalen en informatie zijn voor de mensen van waarde en bieden daarmee inzicht voor het dagelijks leven van mensen. We hebben gevraagd naar ervaringen en wat mensen nodig hebben. We hebben niet gevraagd naar opvattingen en meningen. We hebben mensen de mogelijkheid geboden plannen te ontwikkelen en aan te geven wat ze nodig hebben om te kunnen wonen zonder aardgas. De plekken die we bezochten, zijn exemplarisch en divers.

Deze kwalitatieve werkwijze, hoe rijk ook, kan geen representativiteit geven. Representativiteit is een kwaliteit van een andere orde, namelijk van kwantitatief onderzoek. De onderzoeken van Hier en Motivaction laten op een aantal punten een ander beeld zien. Bij ons was er maar één gesprekspartner die duidelijk aangaf dat ze niet mee wilde doen met de overstap naar wonen zonder aardgas. Het was een dame van 90 jaar oud die zei dat het haar tijd wel zou duren. Bij Hier geeft bijvoorbeeld 40% van de mensen aan de overstap zonder gas niet te zien zitten. De onderzoeken van Hier en Motivaction hebben een andere methode en vraagstelling.

Dit gezegd hebbend, laten de levendige gesprekken terugkerende thema's en richtinggevende resultaten zien. Mensen plaatsen de overstap naar wonen zonder aardgas in het thuisgevoel en doorlopen hun klimaatavontuur in acht stappen, zijn geholpen met sociale processen, zien het als een maatschappelijk vraagstuk en willen als betrokken burger en mens meedoen.

01\ Het gaat om het thuisgevoel: een klimaatavontuur in acht stappen

Het grootste obstakel waar mensen over vertellen is onzekerheid. Investeringen zijn onzeker. Zonnepanelen worden steeds beter en goedkoper, er komen andere technologieën op de markt die ook langzaam goedkoper en beter worden, technologie is niet uit ontwikkeld, financieringsconstructies zoals salderen en duurzaamheidsleningen veranderen voortdurend. Het geeft mensen reële twijfels. Daarnaast zit een huis mensen dicht op de huid. Een verandering van energiesysteem grijpt in op het thuisgevoel. Mensen maken in eerste instantie geen kosten-batenanalyse maar reageren vanuit betekenis en waarden. Uit de vele gesprekken verschijnt een beeld over het proces dat mensen doorlopen om daadwerkelijk in actie te komen om in hun eigen huis te investeren en anders te gaan koken en verwarmen. Koken en verwarmen zonder gas in 8 stappen

Een klimaatavontuur thuis in 8 stappen

1\ Oproep tot actie

Geen idee dat er veel gaat veranderen
Het merendeel van de mensen is verbijsterd als ze horen dat het een reële mogelijkheid is dat ze in de toekomst gaan verwarmen en koken zonder aardgas. Ze hebben geen idee dat deze discussie speelt, wat energieneutraal wonen is of welke klimaatdoelen er zijn. Zelfs op het Grootste Kennisfestival van Nederland waar het publiek toch uit koplopers bestaat als het gaat om innovatie en duurzaamheid. Woorden als energieneutraal, klimaatdoelen, CO_2 reductie, energietransitie en energiedialoog helpen hierbij niet. Energielabels voor huizen koppelen mensen niet aan klimaatdoelen. Informatie over energiebesparing of investeringen nemen ze niet op. Koplopers en mensen die actief zijn met duurzaamheid waarderen trouwens de doelstelling uit het energierapport om grotendeels fossielvrij te worden. Zij weten wel dat het speelt en zijn blij met deze heldere uitspraak.

Directe taal, een hoge energierekening, een creatieve rampenoefening
Wat helpt is directe taal en te spreken over wat er gaat veranderen bijvoorbeeld wijken zonder aardgas, verwarmen zonder aardgas en koken zonder aardgas. Dan weten mensen dat het om hun eigen leven en hun eigen huis gaat. Ook de schrikreactie van een hoge energierekening maakt mensen alert op het vraagstuk. In Culemborg ontwikkelde de groep ter plekke het idee om een rampenoefening met creatieve voorbereidingen te doen om vrijwillig een week van het gas af te gaan. Dat maakt op een speelse manier duidelijk waar de energietransitie over gaat.

2\ Waarborgen dat we het samen doen

Ook vragen mensen om een democratisch besluit over de manier waarop we in de toekomst onze huizen verwarmen en hoe we koken. Ze willen weten dat ze niet de enige zijn die zonder aardgas zouden gaan wonen. Ze vragen dat iedereen meedoet en meebetaalt, ook het bedrijfsleven en de industrie. De overheid heeft hierin een duidelijke rol om zorgvuldige en legitieme maar ook duidelijke besluiten te nemen.

Als we het doen, dan met z'n allen
In Utrecht bespreken mensen de besluitvorming rond de energietransitie. Wonen zonder aardgas vraagt veranderingen op verschillende niveaus. De rijksoverheid moet bepalen welke systemen dominant worden. Voor elektrisch autorijden moest ook infrastructuur worden aangepast, dat is bij wonen zonder aardgas ook nodig. Als de overheid een democratische keuze maakt, die ze goed uitlegt, dan is het goed.

De overheid mag meer sturen. Zowel hard als zacht. Dus met lokkertjes en ondersteuning en met duidelijke ingrepen. Bewoners opperen de mogelijkheid om de overdrachtsbelasting te variëren afhankelijk van hoe energieneutraal en groen een huis is. Of de vervuiling belasten om de opbrengst dan te investeren in duurzaamheid. De industrie moet ook meebetalen, anders kun je bewoners niet belasten. Als we het doen, dan met z'n allen.

3\ Aansluiten bij betekenis van thuis

Energie gaat niet over financieel rendement of techniek maar over thuis
Als mensen het idee oppikken, is de eerste reactie vaak weerstand. Enkel technische informatie of berekeningen over het rendement van investeringen in isolatie of alternatieve systemen doet geen recht aan de grote betekenis die deze overstap kan hebben. Een huis zit mensen dicht op de huid.

Koken op gas bijvoorbeeld is voor een deel van de mensen verbonden met hun identiteit, levensstijl, ambachtelijkheid. Ze willen een vlam onder de pan. Koken met inductie heeft een slechte naam in kringen die met een gezonde leefstijl bezig zijn, omdat de straling slecht zou zijn. Mensen vinden de apparatuur is ook duur en zeggen dat het makkelijk kapot gaat. Het is nodig dat er voldoende geschikte en betaalbare alternatieven voorhanden zijn om mensen een keuze te bieden die bij hun eigen situatie en leefwijze past.

Sommige mensen die uit warme landen komen, hebben moeite met het Nederlandse klimaat en zetten de verwarming graag wat hoger. Mensen met gezondheidsklachten, zoals artrose, gebruiken een warm huis en een warme douche om pijn te bestrijden. Een aantal mensen vertelt dat douchen meer is dan jezelf wassen. Het is een manier om wakker te worden, om te genieten, om op te warmen of af te koelen, om jezelf te zuiveren. Tenslotte wonen veel mensen samen met een partner en kinderen. Wonen, koken en verwarmen op een andere manier vraagt ook om een klimaattop aan de keukentafel. (Of niet, zoals iemand uit Amsterdam die stiekem de kachel lager zette).

Wat helpt is persoonlijk contact een aansprekende voorbeelden
Persoonlijke en aansprekende voorbeelden, gesprekken in het eigen gezin, en een gevoel van betekenis zijn nodig. Van buurman Rob tot topkok Jonnie Boer en Surinaamse oma's. We hoorden van een energiecollectief dat ze begonnen zijn met opa- en omapanelen, zonnepanelen die gefinancierd worden door de grootouders en waarbij het rendement naar het kleinkind gaat. Van verschillende kanten is aangegeven dat koken op inductie een feest is. Snel warm, makkelijk schoon te maken en prettig. Dit is een manier om mensen te helpen nieuwe technologie als een alternatief acceptabel te maken.

Het begon met Rob
In de wijk Horstlanden-Veldkamp in Enschede verloopt de collectieve inkoop van zonnepanelen voorspoedig. Dit is een zeer gemengde wijk met zowel oude, karakteristieke arbeiderswoningen, hoogbouw als nieuwbouw. Er wonen mensen met een kleine en een grote portemonnee.

Het begon met Rob. Zijn dochter vertelde dat ze zonnepanelen op school kregen. Hij verdiepte zich erin en riep in de wijkraad dat hij dat ook wilde. De hele wijkraad werd meteen enthousiast. De eerste sessie die ze organiseerden was heel druk, op de tweede was de opkomst minder maar nog steeds 50 mensen die serieus interesse hadden.

Jonnie Boer kookt ook met inductie
Gertjan is demonstratiekok voor hele dure gasfornuizen. Ze kunnen wel € 14.000,- kosten. Mensen die zoveel geld uitgeven aan een gasfornuis willen dan ook wel iets bijzonders. Acht pitten of de allergrootste wokbrander. Bij zijn demonstraties gebruikt hij vlammen van 5,5 kW. Het open vuur van een gasfornuis is voor mannelijke koks onderdeel van de sport van het koken. Met Koningsdag in Zwolle was de demonstratie van Jonnie Boer een voorbeeld van de stoere, mannelijke uitstraling van koken.
Gertjan wist te vertellen dat Jonnie bij zijn kookworkshops en in de Librije wel degelijk met inductie kookt. Onder meer omdat de werkomgeving veiliger en prettiger is. Inductie is net zo snel als gas. Dit voorbeeld sprak tot de verbeelding in de groep.

"Daar wil ik niet op koken"
"Daar wil ik niet op koken" was de reactie van verschillende aanwezigen, toen de inductiekookplaat met wok was geïnstalleerd. In de huiskamer van Anand Joti in Gaasperdam, een woongroep voor senioren met een Hindoestaanse achtergrond, schuiven bewoners van de woongroep en bewoners die en kwartiermakers in de buurt zijn. De mensen associëren elektrisch koken met lang wachten en moeilijk te regelen temperatuur. De inductiekookplaat reageert echter razendsnel. De kokkin van Anand Joti kijkt eerst sceptisch, maar neemt al snel de pan over. Deze Surinaamse oma is de autoriteit in de keuken en blijft wel kritisch. Ze mist de gasvlam. "Maar het kan wel," zegt ze.

Ik heb stiekem de thermostaat lager gezet
Bij energiemaatregelen is het ook de kunst om je huisgenoten mee te krijgen. Bij Anand Joti vertelt iemand: "Mijn man en mijn zoon voelen niets voor energiezuinig leven. Ik ben heel gemeen geweest. Stiekem heb ik in de zomer de thermostaat een graadje lager gezet. Ik heb nog geen klachten gehad, dus volgens mij hebben ze niets in de gaten."

Buurt BBQ met knuffelmuren
Op een buurtbarbecue vertelde iemand over muurverwarming in zijn energieneutrale huis. Hij had de boekenkasten weggehaald om van de muren te kunnen genieten. Het waren knuffelmuren geworden. Dat wilden de buren ook wel eens zien. Zo veranderde de betekenis van een energieneutraal huis als iets onbegrijpelijks, technisch en ver van m'n bed in een nieuw wonder.

4\ Behoefte aan onafhankelijke informatie

Als mensen weten wat er aan de hand is en wonen zonder aardgas kunnen verbinden aan de positieve betekenis van hun thuis, willen ze weten hoe wonen zonder aardgas mogelijk is. Ook de mensen uit de energiecollectieven vertellen dat hun bewoners en leden informatie willen over de mogelijkheden die er zijn. Opvallend hierbij is het wantrouwen richting commerciële aanbieders en de behoefte aan onafhankelijke informatie en de waardering voor de persoonlijke benadering van mensen uit hun eigen omgeving.

Dichtbij en persoonlijk
Sandra woont in Dieze, een zeer diverse wijk in Zwolle. Ze had wel interesse in zonnepanelen. Op een dag belde een jongen aan namens een groot energiebedrijf. Hij had een opschrijfblokje in de hand en wilde haar wat vragen stellen. Alles kon drie keer goedkoper. Ze werd aan de praat gehouden. Hier heeft ze helemaal geen zin meer in.

Later kreeg ze een foldertje van het WijBedrijf Dieze in de bus. Deze boden zonnepanelen en verduurzaming aan voor VVE's, waar zij bestuurslid van is. Het werk zou gebeuren door vakmensen uit de wijk zelf. Dat sprak haar wel aan. Dus ging ze naar een bijeenkomst van het WijBedrijf Dieze. Deze mensen zijn voortdurend in de wijk in gesprek met bewoners, zowel huurders als huiseigenaren en VVE's.

Allergie voor zonne-energie cowboys
Mensen uit de wijk Horstlanden-Veldkamp waren allergisch voor de zonne-energie-cowboys. De commerciële jongens die op bijeenkomsten rondlopen met leuke gadgets om mensen te verleiden individueel een contract af te sluiten. Terwijl de groep bezig was om een collectief contract te sluiten en er nog geen 'preferred supplier' bekend was. Dat gaf veel weerstand. Van de 'aanbieding die je niet kunt weigeren' willen ze niet meer horen.

Wel provisie op een ketel niet op een warmtepomp
Gloei Peel en Maas bestaat uit mensen uit het bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties, ondernemers, overheid en betrokken burgers. Mensen met passie voor duurzaamheid. Ze vertelden dat installateurs onvoldoende kennis hebben en dat hun belangen niet altijd inzichtelijk zijn, zoals een provisie op een HR++ ketel en niet op een warmtepomp.

Wanhoop in Vlaardingen
Elk bedrijf promoot zijn product als de beste oplossing. Hoe kun je bijvoorbeeld een muur het beste isoleren? Spouwmuur isolatie of sealing? Hoe weet je nu wat goed is?

5\ Advies op Maat

Als mensen dan weten wat er speelt en mogelijk is, willen ze advies op maat en weten wat zij kunnen doen. € 30.000 investeren in je eigen huis om energieneutraal te worden is een grote stap. Mensen blijken makkelijker te beginnen met eerste investeringen voor isoleren of zonnepanelen. Verder is het de kunst om van natuurlijke vervangingsmomenten een overstap naar energieneutraal te maken. Een verhuizing, een nieuwe ketel, een nieuwe vloer of een dakrenovatie zijn mooie momenten om aan de slag te gaan.

Er zijn geluiden dat het beter is om een huis in één keer helemaal energieneutraal te maken dan op te knippen. De hybridewarmtepomp zou bijvoorbeeld geen echte duurzame oplossing zijn maar is wel zo duur dat mensen pas 20 jaar later weer een investering willen doen. Dit zou bepleiten om bij een proces tot verduurzaming door te pakken naar energieneutraal of nul op de meter. Wat vooral zou helpen is informatie over welke investeringen sowieso belangrijk en nodig zijn als je wilt opknippen.

Eigen geld voorwaarde voor energieneutraal?
Een architect in Peel en Maas legt uit dat je de maandelijkse aflossing van je investering in een energieneutraal huis kunt beschouwen als je maandelijkse energierekening. Ik vraag hem over welke termijn hij deze berekening maakt en of mensen dat willen. Hij haalt zijn schouders verontschuldigend op. Nee, zelf heeft zijn huis energieneutraal gemaakt met spaargeld. Iemand anders aan tafel kreeg een erfenis en kon daarmee aan de slag. De arme sloeber van het gezelschap roept dat hij nog geen cent kan investeren. Iedereen zucht. Eigen geld lijkt een voorwaarde om bestaande bouw energieneutraal te maken.

In kleine stapjes denken
In één keer naar aardgasvrij gaat niet, vinden ze bij Anand Joti. Je moet in kleine stapjes denken. Dan kun je bij de vervanging van apparaten kijken naar een goed alternatief. Je kunt je gasfornuis vervangen voor een inductie kooktoestel. Warmtepompen zijn erg duur. Als je cv-ketel aan vervanging toe is, kun je wel kijken naar een hybride warmtepomp gekoppeld aan de cv-ketel. Dan ben je nog niet gasvrij, maar je bespaart wel veel gas. Bij een warmtepomp is vloerverwarming ideaal, maar het kan ook met bestaande radiatoren. Dat maakt het makkelijker om de stap te maken.

Sparen voor een warmtepomp of zonnepanelen?
Een paar deelnemers in Ede hebben weinig geld. Ze willen weten of ze nu beter voor zonnepanelen of voor een warmtepomp moeten sparen. Als het gas eraf gaat, dan hebben ze een warmtepomp nodig en moeten ze daarvoor sparen. De groene stroom kunnen ze dan wel bij een energiebedrijf inkopen. En wanneer gebeurt het dan? Graag 10 tot 15 jaar van te voren weten, zodat je er rekening mee kunt houden met de vervanging van je cv ketel.

6\ Doorbreken patronen

Onderdeel van besparen van energie is gedragsverandering. Het risico van technische besparingen, zoals zuinige apparaten en betere isolatie, is dat mensen juist meer energie gaan gebruiken. Een voorbeeld is het idee dat een spaarlamp zo zuinig is dat hij de hele nacht aan kan blijven en dat het ook leuk is om een zo'n zuinige lamp in de tuin op te hangen. In de praktijk leiden energiezuinige apparaten tot grotere en meer apparaten. Eén van mythen over energie waar het Rathenau Instituut in het rapport *Energie in 2030* voor waarschuwt is het idee dat energie-efficiëntie leidt tot minder energieverbruik. Gedragsverandering heeft dus aandacht nodig.

Gedragsveranderingen zijn lastig omdat ze verbonden zijn met de betekenis van thuis, de waarden en identiteit van mensen. Ze kosten bovendien tijd om nieuwe routines aan te leren. Ook letterlijk vragen gedragsveranderingen tijd omdat het meer tijd kost om te fietsen dan auto te rijden of de was buiten te laten drogen in plaats van de wasdroger te gebruiken. Voor overheden en bedrijven is het lastig om gedragsverandering te agenderen omdat het als betuttelend en moralistisch gezien kan worden.

In het ideale geval komen gedragsveranderingen vanuit de mensen zelf. Een hoge energierekening kan mensen over de streep halen om in actie te komen. Wat helpt zijn gesprekken thuis aan de keukentafel over het belang van klimaatdoelen en een zoektocht naar passende veranderingen. Het is vaak een sociaal proces met huisgenoten en voorbeelden in de buurt, bij vrienden of familie. Mensen kunnen samen nieuwe en positieve betekenissen geven aan het gewenste gedrag. Mensen willen bovendien het idee hebben dat hun veranderingen er toe doen. Persoonlijk contact en een gezamenlijke actie in een groep helpt hierbij.

Daarnaast is heldere en betrouwbare informatie nodig over de noodzaak van en tips voor gedragsverandering. Dat vraagt aan de overheid of onafhankelijke partijen om dit onderwerp te agenderen en de goede toon te vinden. Mensen waarderen Milieucentraal.nl.

Weer samen de afwas doen
In Enschede vertelde een vrouw over het gedoe met de kinderen om energieneutraal te wonen. De eerste stap is besparen en dat heeft invloed op het gezinsleven. De afwasmachine werd niet langer gebruikt en de kinderen kregen weer afwasbeurten. Veel gemopper en geklaag. Maar na een poosje wende het en ging iedereen ook genieten van dat moment. Even praktisch bezig zijn en een goed gesprek voeren. Als er een grote vaat staat, vragen de kinderen of de afwasmachine nu wel een keer gebruikt kan worden. Nu draait de afwasmachine een keer per maand na afloop van een feestje of etentje.

In een ander sessie verklaarde een energiedeskundige dat met de hand afwassen helemaal niet zuiniger is dan een machine. Later hebben we dat opgezocht bij Milieucentraal. Daar staat dat afwassen in een teiltje duurzamer is, als je maar niet de hete kraan laat lopen. Zo zijn er verschillende duurzaamheidskwesties waar discussie over is. Dat maakt gedragsverandering niet makkelijker.

Appje: "Kom eens onder de douche uit!"
Een man in Schiedam investeert zelf in zijn huis om het duurzamer te maken. Naast zonnepanelen en spouwmuurisolatie kreeg hij nu een app waarop hij kan zien hoeveel energie er op dat moment gebruikt wordt. In het begin was die app wel leuk. Zo zat hij eens op zijn werk en zag het gasverbruik al meer dan 10 minuten pieken. Dat kon alleen maar zijn dochter zijn die lang aan het douchen was. Hij appte haar meteen dat het tijd werd om onder de douche uit te komen. Dat werd die avond een goed gesprek. Nu kijkt hij er niet vaak meer op.

7\ Waar gaat het over?

Mensen zijn onzeker over de investeringen. Ze vragen zich af of het echt nodig is, de timing juist is en of het genoeg oplevert. Het overstappen naar energieneutraal blijkt een sociaal proces te zijn. Het helpt als iemand uit de gemeenschap het voortouw neemt en de wijk een eigen ontmoetingsplek heeft. Een groep helpt om het belang duidelijk te maken, de mogelijkheden te vertellen, de risico's samen te bespreken, een keuze te maken.

Mensen herinneren elkaar eraan waar het over gaat: een bijdrage aan het klimaat. Niet de terugverdientijd maar het sociale proces is een doorslaggevende factor. Mensen kunnen met elkaar wennen aan de risico's en kunnen met elkaar oplossingen voor problemen bedenken. Dit maakt het arbeidsintensief en daarom is het ook belangrijk dat het gezellig is.

Het effect is vervolgens dat het hele proces van de energietransitie thuis de sociale cohesie versterkt. Mensen hebben elkaar beter leren kennen en hebben iets gemeenschappelijks gecreëerd. Ze kunnen met elkaar de zonnepanelen e.d. bespreken.

Het begint met dingen samen doen
"We wilden in Gaasperdam een straatfeest organiseren met de buurt. Een paar keer per jaar samen iets doen. Daar moet je wel aan trekken om dat georganiseerd te krijgen. Nu zijn de buurstraten jaloers op ons." Het begint met dingen samen doen. Een straatfeest, samen buiten eten, gereedschap uitlenen. Als dat er is, is er een basis om samen over zonnepanelen te gaan nadenken.

Niet de terugverdientijd maar het sociale proces gaf de doorslag
De wijk Horstlanden Veltkamp in Enschede heeft een actieve wijkraad. De voorzitter is in staat om de gesprekken goed te begeleiden. Bewoners kunnen daarbij soms onheilspellende vragen stellen. "Wat gebeurt er met een zonnepaneel als het kapot is? Gaat het afval naar Polen waar het in de natuur terecht komt?" De voorzitter kon daar met charme op reageren. "Dat is een hele intelligente vraag, maar we kunnen niet alles weten." Mensen twijfelden openlijk of het niet beter was om te wachten omdat de panelen nog voordeliger zouden worden. De voorzitter reageerde dat hij ook twijfelt en dat je altijd kunt blijven twijfelen. "Maar nu ligt er een kans om te handelen. Anders doe je misschien nooit iets." Het was belangrijk dat mensen alles konden vragen, over techniek, prijs, onderhoud. Niet de terugverdientijd maar het sociale proces gaf de doorslag.

De zonnepanelen zijn vervolgens onderdeel van het dorpsgevoel geworden. Mensen vertelden elkaar dat Lucas nu zonnepanelen op zijn dak heeft of hoe ze op een krukje voor de meterkast zaten om te kijken hoe de meter terugliep.

Koplopers, de mensen die (bijna) energieneutraal wonen, vertellen dat ze trots zijn op hun huis. Ze hebben geïnvesteerd en de waarde van huis verhoogd. Ook deze betrokkenheid met het eigen huis kan mensen over de streep halen. In de verhalen waren het enkel de koplopers die trots noemden. Mensen met meer afstand met het onderwerp vertelden juist over het sociale proces.

Trots op je eigen huis
Jos in Schiedam investeert zelf om zijn huis te verduurzamen. Hij werkt niet met subsidies. Die zijn te ingewikkeld en ze leveren te weinig op. Het energielabel speelt ook geen rol. Waarom zou je voor een certificaat betalen? Je hebt het pas nodig als je het huis verkoopt. Verplichting werkt contraproductief.

Wat hij interessant vindt, is dat zijn investeringen winst opleveren. Hij is heel trots op zijn huis. Hij zorgt er goed voor, zijn huis wordt beter en mooier en dat heeft hij zelf tot stand gebracht.

8\ Een besluit nemen

Als mensen echt bereid zijn om een investering te doen, willen ze graag een duidelijk en praktisch aanbod. Dus zowel het uitzoeken van de beste zonnepanelen, als de installatie, het onderhoud, de verzekering en de verhouding van individuele gebruiker tot de gezamenlijke VVE. Voor zonnepanelen zijn huur- en lease constructies nodig, zodat ook huurders of mensen met weinig geld er aan mee kunnen doen.

Met dit besluit kunnen mensen de overstap maken van betrokken bewoner naar klant. Als mensen meedoen aan een bewonerscollectief krijgen ze een meerduidige rol. Ze zijn dan zowel klant die een goed product wil als mede producent of –eigenaar die meedenkt over de ontwikkeling van het product en het collectief.

Een voorgekookte propositie
De bewoners van haar VVE hebben verschillende inkomenssituaties. Sommigen redden het eind van maand niet. Andere hebben spaargeld om te kunnen investeren. In de praktijk zijn het mensen met een hoog inkomen of eigen vermogen die zonnepanelen aanschaffen. Zij kunnen zich de investering veroorloven en hebben vervolgens profijt van de lagere energierekening. De mensen die de besparing van zonne-energie het meest nodig hebben, kunnen de investering niet betalen. Er moest dus een oplossing komen zodat mensen met een laag inkomen ook mee kunnen doen.

Het WijBedrijf had een huurconstructie bedacht. Zij zouden de zonnepanelen inkopen, plaatsen en onderhouden. Bewoners konden een aantal panelen huren. De maandelijkse kosten voor de huur van de panelen zou lager zijn dan de kosten van hun gebruikelijke energierekening voor elektra. Niet alleen zouden mensen de overstap maken naar duurzame stroom, maar ze zouden ook nog eens goedkoper uit zijn. Deze constructie maakt het mogelijk dat de mensen die goedkopere stroom het meeste nodig hebben, het ook kunnen krijgen.

Het WijBedrijf had een mooi, voorgekookt aanbod gemaakt. De propositie was zo aantrekkelijk dat je eigenlijk niet kon weigeren om mee te doen. Als mensen ingaan op het aanbod, worden ze lid van de bewoners coöperatie.

Plaats de energietransitie in thuisgevoel in 8 stappen

Klimaat avontuur thuis: aan de slag met onzekerheid
De overstap naar duurzaam wonen zonder gas is een proces dat tijd kost. De grootste obstakels zijn de onzekerheden. Het gaat om grote investeringen die mensen mogelijk niet terugverdienen, waarvan het momenteel de vraag is of ze echt noodzakelijk zijn. De technologie is niet uitontwikkeld, de rol van de overheid verandert, salderen en subsidies veranderen. Uit de vele gesprekken verschijnt een beeld over het proces dat mensen doorlopen om daadwerkelijk in actie te komen om in hun eigen huis te investeren om anders te gaan wonen, koken en verwarmen voor de energietransitie thuis. Het is een eerste aanzet.

Er zijn nog weinig mensen die al helemaal CO_2 neutraal wonen. We hebben huurders gesproken bij wie de dynamiek met de woningbouwvereniging aparte aandacht nodig heeft. We hebben leden van VVE's gesproken voor wie het proces extra lastig is. Het is geen muurvast universeel proces. Het zijn globaal 8 stappen die mensen zetten om onzekerheid te overwinnen en hun thuisgevoel te ondersteunen.

Het proces dat mensen doorlopen laat zich bovendien niet automatisch overzetten tot een plan dat uitgerold kan worden. Omdat het om mensen, hun eigen leven, het nemen van risico's en veel geld gaat, blijft aandacht voor het menselijke deel essentieel. Dit is dus geen plan dat je kunt gaan uitrollen, maar een proces dat houvast geeft om op weg te gaan. Het werkt hierbij in de eerste zeven stappen beter om mensen te benaderen als burger en niet als klant. Pas bij de achtste stap gedragen mensen zich als klant.

Stappen	Onzekerheid	Verder komen
1. Oproep tot actie	Is het echt waar?	Duidelijke en positieve boodschap
2. Samen waarborgen	Moet ik alleen aan de slag? Wat doet de rest?	Democratisch besluit waar iedereen aan meedoet
3. Identiteit en betekenis	Ik wil dit niet!	Aandacht voor thuisgevoel.
4. Kennis en info	Hoe moet dat dan? Ik geloof de bedrijven niet.	Betrouwbare informatie
5. Advies op maat	Hoe kan ik dat doen?	Natuurlijke momenten, opknippen of doorpakken, doen wat nodig is.
6. Doorbreken patronen	Waarom zou ik mijn gedrag veranderen?	Klimaattop aan keukentafel
7. Waar gaat het om?	Kan ik het terugverdienen? Is dit de goede technologie?	Samen doen. Jouw bijdrage aan het klimaat. Trots op je huis.
8. Besluit	Kan ik het overzien?	Aantrekkelijke propositie, ontzorgen.

Warmtetechnologie

Warmtenetten

Omdat warmtenetten een relevant alternatief zijn voor verwarmen met gas, hebben we met gebruikers van warmtenetten gesproken. Er zijn een aantal warmtenetten in Nederland. We hebben er met gebruikers in Utrecht, Culemborg en Enschede over gesproken. Er zijn klachten over de warmte die het levert, maar die verdwijnen meestal na de nodige inspanningen. De meeste klachten gaan over de hoge en ondoorzichtige prijs. In Culemborg exploiteren bewoners zelf het warmtenet, daar is meer betrokkenheid en overleg om klachten op te lossen.

Neem klachten serieus
Twee mensen waren zeer geschrokken van enorme rekeningen die ze kregen van het nieuwe energiebedrijf Thermo Bello in Culemborg. In plaats van te klagen over energiebedrijven en overheid, vatte het lokale energiebedrijf de koe bij de horens. Met bewoners en de buurt analyseerden ze waar het hoge energiegebruik vandaan kwam en konden bewoners maatregelen nemen. Zo ging een stokoude koelkast de deur uit, zetten mensen de thermostaat binnen lager, kochten ze een nieuwe pomp voor een zwemvijver en plaatsten ze pv-panelen.

De meeste mensen die we gesproken hebben vinden het warmtenet is te duur en willen ze meer transparantie en zeggenschap van bewoners. Voor de lange termijn en aanvaardbaarheid van warmtenetten is het van groot belang dat de prijsstelling rechtvaardig en vanuit bewoners bepaald wordt. Mensen hebben nu geen inzicht, geen inspraak en geen zeggenschap over kostenberekeningen. De exploitatie van nieuwe warmtenetten kan mogelijk via de overheid (zoals bij de waterbedrijven) of in eigen beheer verlopen.

Potten en pannenregeling
In de wijk Roombeek te Enschede is na de vuurwerkramp een warmtenet aangelegd. Onder de voorwaarde dat de energierekening niet hoger wordt en mensen een 'potten-en-pannenregeling' krijgen omdat ze met inductie zouden gaan koken.

Voor bewoners die terugkeerden na de vuurwerkramp was het warmtenet wennen. Voor nieuwe bewoners lag het minder gevoelig. Veel bewoners zijn boos geweest over de hoge kosten. Ze moesten € 5000 betalen om in te stappen. De maandrekening bedraagt € 100 - € 150. Ook was er verzet tegen de verplichte aansluiting. Er zijn bewoners die niet meedoen en zelf een warmtepomp hebben aangelegd.

Tijdens de Van de Kook sessie ontstaat een discussie of de overheid een warmtenet zou moeten exploiteren. Mensen zijn tevreden over de privatisering van de telefonie maar niet over de spoorwegen en de ziektekostenverzekering. Over de privatisering van energielevering hebben mensen geen duidelijk oordeel. Er is wantrouwen tegen de overheid, maar ook tegenover de commerciële sector. Voor warmtenetten was het in de gesprekken niet duidelijk of mensen dit zien als een overheidstaak of als een marktaangelegenheid. Er leek een lichte voorkeur voor de overheid; zoals dat bij waterbedrijven is geregeld. Die worden gezien als nutsbedrijven.

Ontwikkeling warmtetechnologie nog volop bezig

Alternatieve en duurzame warmtetechnologieën zijn er, maar zijn nog niet uitontwikkeld. Bestaande systemen hebben vanuit gebruikersperspectief voor en nadelen. Er wordt hard gewerkt aan het verbeteren van de technieken maar dit geeft ook onzekerheid. Warmtepompen zijn nog duur, nemen veel plek in dat niet elk huis heeft en maken geluid. Warmtenetten hebben hoge investeringen, zijn deels afhankelijkheid van restwarmte en kennen verlies van warmte bij transport. Lage warmte technologie geeft niet altijd het comfort dat mensen wensen. Bovendien moeten woningen goed geïsoleerd zijn, willen lage warmtesystemen adequaat functioneren en dat vergt een grote investering in het huis. Het is niet duidelijk waar collectieve oplossingen en waar individuele oplossingen komen. Deze ontwikkelingen maken het voor mensen lastig om los van aardgas hun huis te gaan verwarmen. Hun ervaringen en wensen kunnen helpen om nieuwe warmtetechnologie te verbeteren.

Infrarood panelen voor extra warme rug
In Enschede vertelt een bezitter van een energieneutraal huis dat zij als aanvulling op de vloerverwarming ook een infrarood paneel heeft aangeschaft. Die geven lokaal warmte af. Ze werken als een magnetron, ze verwarmen het object, niet de ruimte. Het is prettig om er onder te zitten, maar de warmte is echt heel lokaal. Als je een warme rug krijgt, blijft je voorkant koud en vica versa. Bovendien moet je er heel dicht bij zitten. Een mogelijkheid is om meerdere panelen op te hangen.

02\ Het sociale proces is doorslaggevend

Samen doen is een terugkerende succesfactor in het proces voor mensen om met hun huis aan de slag te gaan. Buren of scholen geven het goede voorbeeld. Een klimaattop aan de keukentafel is nodig om met huisgenoten afspraken te maken. Door samen te investeren of gedrag te veranderen, krijgen mensen het vertrouwen om die stap toch te zetten. Dankzij de zoektocht en de investeringen, groeit de samenhorigheid in de wijk. Er ontstaan zo nieuwe gemeenschappen, clubjes en netwerken. Het sociale proces is doorslaggevend om mee te doen en in de veranderingen het thuisgevoel te behouden.

Van breiclub naar afvalavond
Een vrouw in Schiedam vindt het klimaatprobleem te groot en complex. Ze werd uitgenodigd om mee te lopen naar Parijs maar ze had geen idee wat ze daarmee aan moest. Ze besefte dat ze het klimaatprobleem terug wilde brengen naar haar eigen leven. "Wat kan ik zelf doen?" werd haar vraag. Nu was ze onderdeel van een clubje buren die samen kwamen om te breien. Daar heeft ze een afvalavond van gemaakt.

Bijna niemand had zich aangemeld, maar langzaam druppelden er 20 mensen binnen. Eén buurvrouw hoorde wat het onderwerp was. "Ik drink alleen een bakkie mee en dan ga ik weer." Met elkaar hebben ze besproken hoe je afval consequent kunt scheiden en hoe je het handig weg kunt brengen. Het hielp om er met elkaar mee bezig te zijn en het waren leuke avonden.

Vaardigheden en tijd voor een sociale proces

Het sociale proces heeft nieuwe vaardigheden, andere leiders en tijd nodig. Tijd om samen te leren en vorm te geven aan het project. Samenwerken vraagt van mensen het vermogen om met verschillen en menselijk onvermogen om te gaan. Het gaat bij duurzaamheid tegelijk om community building.

Elkaar kunnen plagen
De ontmoeting in Peel en Maas laat zien wat er voor samenwerking nodig is. Het gezelschap zo divers als een commerciële bioscoopexploitant, een landschaps-healer, een wethouder, een architect en een arme sloeber in een strak wit pak. De commerciële jongen luistert naar een spiritueel verhaal over energie. Mensen plagen elkaar met hun stokpaardjes. Deze mensen vormen een gemeenschap. Dat vraagt niet enkel goede afspraken maar ook de kunst om met verschillende soorten mensen om te kunnen gaan en van elkaar afhankelijk te kunnen zijn.

Samenwerken vraagt bovendien een lange adem, omdat projecten vaak complex zijn, zoals bij VVE's, nieuwbouw in CPO (collectief particulier opdrachtgeverschap) of een postcoderoos (een regeling om gezamenlijk in een wijk zonnepanelen op een dak te kunnen leggen). Veel mensen nemen de stap niet omdat het te complex is en te veel tijd kost. De meeste mensen zijn druk om de kost te verdienen, kinderen groot te brengen en ouders of anderen te verzorgen.

De ondersteuning van het sociale proces om door te kunnen groeien van losse duurzaamheidsacties naar een energietransitie thuis kost tijd en geld. Mensen vertellen dat het soms gepensioneerde of werkeloze mensen zijn die er de tijd voor hebben. Vaak zijn er betaalde krachten om het proces continuïteit te geven.

De financiering van deze betaalde krachten gebeurt in de praktijk op basis van experimenteergelden of startsubsidies. Het rendement van wonen zonder aardgas is waarschijnlijk niet genoeg om een sluitende businesscase te krijgen. Wel voegen deze krachten maatschappelijke waarde toe en kunnen koppelingen gelegd worden met andere processen, zoals renovatieprojecten, *communitybuilding* of *re-integratie*.

Krijg de leden van een VVE maar eens op één lijn
Sandra zat in het bestuur van de VVE van haar appartementencomplex in Dieze, Zwolle. Niet omdat ze dat leuk werk vindt. Iemand moet het nu eenmaal doen. De kunst is om zo min mogelijk tijd te besteden aan het bestuur. De VVE heeft 28 leden. Het is ondoenlijk om met al die leden afzonderlijk overeenstemming te krijgen over grote investeringen. Ze zat niet te wachten op extra bestuurswerk voor zonnepanelen of duurzaamheid. Gelukkig dat het WijBedrijf Dieze de VVE's ondersteunt.

Eerst moesten ze allerlei bezwaren wegnemen. "Wat gebeurt er als we het dak volgend jaar moeten vervangen of repareren, wie is aansprakelijk als er iets mis gaat?" Het WijBedrijf doet bijvoorbeeld eerst een dakinspectie. Mocht er op korter termijn onderhoud nodig zijn, dan deze investering naar voren halen. Ook was het nodig het verschil met commerciële aanbieders duidelijk te maken. Het WijBedrijf zorgt meteen voor werkgelegenheid in de wijk. Het onderhoud gebeurt door mensen uit de wijk. Je zorgt met elkaar voor de wijk.

Er was een dochter met haar vader die samen een appartement hadden gekocht en het nu verhuurden. Ze waren heel zuinig en zorgvuldig met hun woning. "Moeten er dan ook in onze woning zaken worden aangelegd? Het is toch niet mogelijk dat er geen addertjes onder het gras zitten?" Juist deze mensen wilden na afloop van de bijeenkomst ter plekke tekenen voor de zonnepanelen.

Nu heeft het WijBedrijf van drie VVE's met in totaal 75 woningen toestemming gekregen om zonnepanelen op hun dak te leggen. Persoonlijk contact en zelf de wijk in gaan. Dat was de doorslaggevende succesfactor. Mensen moeten je leren kennen als WijBedrijf. Dat kost tijd. Dit werk moet betaald worden of mensen zouden een kortere werkweek moeten krijgen.

Begin daar waar energie is of kansen zijn

Als er technische kansen zijn, biedt dat de mogelijkheid om zonder aardgas te gaan wonen. Bijvoorbeeld waar de aardgasinfrastructuur aan vervanging toe is. Ook de plekken waar bewoners zelf aan de slag zijn, bieden kansen. Daar is energie en beweging, daar gebeurt al van alles. Dat proces kan ondersteund worden zodat een bewonerscollectief kan uitgroeien en de wijk daadwerkelijk de overstap kan maken.

Culemborg greep de kans
In 2006 besloot Vitens haar kleinschalige warmtenet in de wijk Eva Lanxmeer in Culemborg af te stoten. De energiewerkgroep van de bewonersvereniging Eva Lanxmeer, BEL, is uit gaan zoeken of het mogelijk was dat bewoners dit warmtenet zelf konden exploiteren. De betrokkenheid van de bewoners en de kans om een warmtenet over te nemen, maakten dat het lukte.

Lokale initiatieven creëren maatschappelijke waarde

De ondersteuning van het sociale proces gebeurt ook in bewonersinitiatieven. Mensen wenden zich af van een eenzijdige commerciële insteek. Ze willen hun eigen wijk versterken: sociaal, economisch en fysiek. Bewonerscollectieven gaan lokaal aan de slag en weven duurzaamheidsacties in sociale processen en wijkeconomie. Ze doen meer dan geld verdienen, ze creëren maatschappelijke waarde. Ze lopen in de praktijk echter tegen negatieve beeldvorming en belemmeringen in wet- en regelgeving aan.

Waar energiecoöperaties en bewonersbedrijven functioneren zijn mensen tevreden. Thermo Bello en het WijBedrijf Dieze zijn twee mooie voorbeelden, maar er zijn er veel meer. In de praktijk lukt het niet altijd om een initiatief uit te laten groeien tot een goed werkend bewonersbedrijf. Omdat ze als collectief werken, hebben ze meer tijd nodig voor onderzoek en besluitvorming. Overheid en bedrijven geven bewoners niet altijd de ruimte om de energievoorziening zelf te beheren. Het zou helpen als bewonerscollectieven voorrang hebben om een lokale energievoorziening te exploiteren en tijd krijgen om dit te organiseren. Als ze die voorrang niet krijgen, is de kans veel groter dat het ze niet lukt.

Warmtenet in beheer bewoners lukt niet in Roombeek
In de wijk Roombeek is een warmtenet dat werkt met lage temperaturen. De stadsverwarming met de haard is in 2013 verkocht aan PGGM en Dalkia, een internationale beheerder van warmtenetten. De bewoners hebben onderzocht of ze het warmtenet van Essent konden kopen. Er was voorzichtige interesse in de buurt, maar de voorbereidingen zouden veel tijd kosten. Bovendien zagen bewoners ook wel op tegen de juridische en technische taken die ze op zich zouden nemen. Ook wetgeving maakt het niet makkelijk. Het voordeel zou zijn dat het warmtenet jouw eigen systeem is. Tijdens dit proces had het energiebedrijf het warmtenet opeens verkocht. Ze wilden snelheid.

Inclusieve wijken en dorpen

Op buurtniveau speelt veel meer dan de klimaatproblemen. De complexiteit van globalisering brengt bestaansonzekerheid met zich mee. Iedere wijk heeft eigen aandachtspunten zoals de wens voor eigen groenonderhoud of meer veiligheid. Veel mensen zijn bezig met de kost verdienen, rondkomen en met hun eigen leven; de energietransitie staat niet bovenaan de lijst. De urgentie van de energietransitie kan verbonden worden met hoop en perspectief voor mensen aan de onderkant en een kans zijn om andere ontwikkelingen mee te nemen.

Verschillende initiatieven zijn bezig om inclusieve wijken te ontwikkelen. In Zwolle noemde ze dat een all *inclusive* wijk. Zo'n wijk wekt zoveel mogelijk haar eigen energie op, biedt werk aan mensen in de wijk, werkt vanuit de circulaire economie, versterkt sterke sociale verbindingen en is verbonden met het landschap en de elementen. Elke wijk of dorp zal eigen aandachtspunten hebben.

Verhalende democratie om mee te praten en beslissen

Mensen willen meepraten en meebeslissen. In iedere sessie kwam dit terug, ongeacht opleidingsniveau of levensstijl. Met de werkwijze 'Van de Kook' lukte het om met mensen van diverse achtergronden op laagdrempelige wijze over complexe zaken te spreken. De succesfactoren waren: naar de mensen zelf toegaan, zorgen dat het gezellig is, beginnen bij het dagelijkse leven, eigen verhalen, relevante informatie en kennis delen, ruimte maken voor diversiteit en mensen zelf plannen laten maken.

Van de Kook met partners en besluitvorming

De energietransitie vraagt om een lokale, gebiedsgerichte democratie. De werkwijze 'Van de Kook' zou een vervolg kunnen krijgen naar besluitvormend overleg. Het zou een verhalende democratie worden. Dit vraagt om besluitvorming op te nemen in het proces. Bovendien zullen lokale bedrijven, verenigingen (scholen, kerken, sportclubs), organisaties, gemeenten en andere relevante partners in het proces worden opgenomen.

Een verhalende democratie biedt een doorontwikkeling voor knelpunten van de G1000-dialoog benadering. In de praktijk kwamen daar vooral hoog opgeleide witte mannen, omdat de andere mensen die geloot waren niet mee wilden doen. Een verhalende democratie is net weer anders. Het vertellen over je eigen beleving vraagt geen opleiding. Het vraagt wel om adequate begeleiding om het gesprek vanuit verhalen in plaats van meningen en belangen te voeren en om aansluiting te maken met verschillende soorten bevolkingsgroepen.

Verhalen vertellen beidt een aantal voordelen voor democratische besluitvorming.

- Vertellen werkt verbindend zodat er vanuit contact met elkaar gesproken wordt en de bijeenkomsten meteen sociale cohesie vergroten.
- Vertellen biedt informatie op een menselijke manier, met de emoties, hoogte- en dieptepunten die bij het leven horen. Deze rijke informatie geeft een brede basis voor begrip en overeenstemming. Bovendien kunnen mensen met elk opleidingsniveau verhalen delen en begrijpen.
- Vertellen werkt met ervaringen zodat mensen verder komen dan belangen en standpunten. Eigen verhalen bieden aanknopingspunten voor nieuwe inzichten en ideeën, andere voorstellen en begrip voor verschillen.

Met een verhalende democratie kan een gemeenschap samen een gedragen besluit nemen. Indien nodig kan dit besluit in de gemeenteraad besproken worden, zodat er borging in de formele democratie plaatsvindt. De opgave om klimaatneutraal te gaan wonen biedt de kans om nieuwe democratische vormen te ontwikkelen en gebruiken, zodat de overgang soepeler verloopt en het tegelijk de sociale cohesie versterkt.

03\ Een participerende en rechtmatige overheid ondersteunt het sociale proces

Meer participerende rol van de overheid

Lokale initiatieven en sociale processen hebben ruimte nodig in de systemen van overheden en hun instituten om samen te werken, te experimenteren en te leren. Het vraagt dat bestuurders en medewerkers in de systeemwereld niet enkel denken in financieel rendement, juridische zekerheden en gezag, maar ook ruimte maken voor menselijk contact en gesitueerd werken. In de termen van het rapport van PBL: een participerende rol. De waarde die het oplevert is veelzijdig: samenhorigheid, wijkeconomie, veiligheid en duurzaamheid. De verhalen van een aantal bewonersinitiatieven laten zien dat het kan en dat het werkt.

Het vraagt van medewerkers van overheden om meer buiten de deur te zijn en tussen de mensen te werken. Ook hebben bewoners en bewonersinitiatieven ruimte in het systeem nodig; bijvoorbeeld bij financieringsvoorwaarden, juridische overeenkomsten of regelgeving. Er is steeds maatwerk nodig. Bewoners vragen om een gids binnen het systeem die een initiatief verder helpt en aan de juiste organisaties en mensen koppelt. Zoals contactambtenaren bij gemeenten zoeken ze dit soort medewerkers ook bij provincies, ministeries en gelieerde overheidsorganisaties. Ook zijn mensen met gevoel voor transities, participatie en werken van onderop nodig op sleutelposities binnen de overheden. Een participerende rol ligt niet enkel bij gemeentes, maar bij alle overheden.

WijBedrijf Dieze: gemeente en bewoners bepalen samen nieuw beleid
Het WijBedrijf in Zwolle heeft in haar aanbestedingsprocedure voor zonnepanelen een aanbieder uit kunnen kiezen die hun filosofie begreep: werken vanuit de wijk voor de wijk. Dat kon omdat ze de doelstellingen voor het gemeentelijke beleid samen met de gemeente hebben vormgegeven: cocreatie van onderop. Het is nieuw en onbekend terrein. Mooi dat er ruimte was om samen hier vorm aan te geven. Daardoor had de subsidie geen voorwaarden over hoe aan te besteden. De gemeente maakte ruimte in het systeem om het WijBedrijf handelingsmogelijkheden te bieden.

Participerende overheid in de praktijk
Het college van B&W kwam op werkbezoek bij het WijBedrijf. Petra en Joost wilden de korte tijd optimaal benutten. Ze maakten kaartjes voor elke wethouder met een vraag en een aanbod. Voor Nelleke, de wethouder woningbouw, boden ze aan de werkgelegenheid in de wijk te vergroten als zij het WijBedrijf als uitvoerende partij bij de woningbouw onder de aandacht zou brengen. Het was een geweldige bijeenkomst, alle wethouders gingen enthousiast aan de slag.

De kleine woningbouw die als regiebedrijf werkt met een flexibele schil was de enige die met het WijBedrijf contact opnam. Ze wilden de dakramen vervangen. Het wij bedrijf kon meedoen in de aanbesteding. Er waren drie partijen en het WijBedrijf was 20% goedkoper. Dat komt omdat ze met ZP'ers uit de wijk werken, die niet de kosten van de toplaag van een organisatie hebben. Het is het eerste succes van het bewonersbedrijf om het onderhoud in de wijk door de wijk te laten doen. Dankzij een verbindende actie vanuit de gemeente.

Thermo Bello: hoe het begon
In 2006 besloot Vitens haar kleinschalige warmtenet in de wijk Eva-Lanxmeer in Culemborg af te stoten. De energiewerkgroep van de bewonersvereniging Eva-Lanxmeer, BEL, is uit gaan zoeken of het mogelijk was dat bewoners dit warmtenet zelf konden exploiteren.

Terwijl deze werkgroep bezig was met berekeningen, modellen en een bedrijfsplan maken, wilde Vitens een intentieverklaring van de wijk dat ze daadwerkelijk het warmtenet over wilde nemen. Binnen het bestuur van BEL was de helft terughoudend, de andere helft bereid om de overname te onderzoeken. Maar ze hadden niet echt een mandaat of aansluiting met de wijk om deze grote investering en verplichting aan te gaan.

Liever je geld in de wijk zelf besteden
Ondertussen waren de trekkers van de energiewerkgroep met 70 mensen aan de slag met de businesscase. Ze hadden veel contacten en draagvlak in de wijk. Wat meespeelde was dat mensen in de wijk hun geld voor energie liever in de wijk besteden dan aan oliesjeiks betalen. Ze besloten een vereniging op te richten voor de exploitatie van het warmtenet (VOEW).

Het bestuur van BEL kon de intentieverklaring met Vitens niet tekenen. Maar VOEW was duidelijk bezig om het warmtenet over te nemen. Daar kon Vitens vertrouwen in hebben. Vitens is uit het klassieke systeemdenken gestapt dat ze een intentieverklaring nodig hadden voor juridische zekerheid. Ze kende de activiteiten in de wijk en vertrouwde op wat er gaande was. Bovendien heeft ze niet een commerciële prijs voor het warmtenet gevraagd, maar flink erop afgeschreven zodat het betaalbaar werd voor het bewonersbedrijf. Dankzij de ruimte die Vitens maakte in het gebruikelijke systeemdenken konden bewoners het warmtenet overnemen.

Meer rechtmatige overheid met een goed verhaal

Naast een meer participerende rol van de overheden, vragen mensen ook om een rechtmatige rol. Door democratische en rechtmatige kaders te stellen voor iedereen, maakt de overheid het doel helder. Daarmee ondersteunt ze de participerende rol en schept ze kaders.

Een goed verhaal over een bijdrage aan een groter geheel
Wat uit de verhalen en gesprekken spreekt, is dat mensen begrijpen dat er iets moet gebeuren om klimaatdoelen te halen. Mensen willen dat de aardbevingen in Groningen ophouden en de regio Rotterdam schone lucht krijgt. Ze gunnen hun kinderen en kleinkinderen een goed leven. Ze willen geen klimaatellende in andere landen noch in hun eigen buurt. Mensen willen als betrokken burger een bijdrage leveren aan het grotere geheel. Dat het werkgelegenheid en energieonafhankelijkheid kan opleveren, is mooi meegenomen. De grootste drive zat bij mensen die we spraken toch bij het maatschappelijke vraagstuk van het klimaat.

Een nieuw verhaal over energie in huis helpt bij een verschuiving van betekenis en gevoel. Nu is wonen met gas verbonden met het thuisgevoel bij mensen. Jonge mensen die nooit op gas hebben gekookt, hechten er minder waarde aan. Zij kennen echter wel de negatieve kanten van aardgas, zoals de aardbevingen in Groningen en afhankelijkheid van andere landen. Voor hen is aardgas old school.

Het nieuwe verhaal zal duidelijk en positief moeten zijn. Koken en verwarmen zonder gas maakt heel helder waar de opgave over gaat. Daarnaast is een lonkend perspectief nodig waar mensen aan mee willen werken, zoals energieneutraal of klimaatneutraal, trots op je eigen huis, verbondenheid in de buurt. Inspirerende voorbeelden die in de sessies voorbij kwamen waren de knuffelmuren, opa- en omapanelen en Jonnie Boer die op inductie kookt omdat het veilig en comfortabel is. Ook de micro-verhalen zoals de ervaringen uit Dieze (Zwolle), Culemborg en Horstlanden Veltkamp (Enschede) zijn voorbeelden die gebruikt kunnen worden in een nieuw verhaal over energie en duurzaam wonen.

Een democratisch en gedragen besluit
Mensen die niet bezig zijn met het klimaat waren toch te verleiden zijn om deel te nemen aan een Van de Kook gesprek over energie. Dat werkte omdat de uitnodiging vanuit hun eigen gemeenschap kwam, het onderwerp verbonden was met hun dagelijks leven en het ook gezellig was. In deze gesprekken hebben we mensen niet aangesproken als consument maar als burger.

Deelnemers willen best accepteren dat de rijksoverheid besluit dat de aardgaskraan gefaseerd en grotendeels dicht gaat, als het maar een democratisch besluit is en iedereen eraan meedoet en meebetaalt. Dus ook de industrie, het bedrijfsleven en de grootste vervuilers. Als onderdeel van een brede maatschappelijke verandering. Ze vragen om een politiek die de leiding neemt.

Daarbij willen ze aansluiting maken met andere maatschappelijke vraagstukken. Hoe kunnen mensen met weinig geld meekomen in deze transitie? Hoe kunnen mensen die zich zorgen maken over de basis van hun bestaan überhaupt zich met klimaatdoelen bezig houden? Mensen maken zich zorgen over de inkomensongelijkheid en groeiende bestaansonzekerheid. Ze willen dat dit onderdeel is van het democratische besluit over de energietransitie.

Een andere economie met bedrijven die onderdeel zijn van de samenleving

Mensen zijn zoekende hoe om te gaan met marktpartijen. Uit de verhalen van de deelnemers sprak een vermoeidheid met snelle gadgets, mooie marketing en grote multinationals. Ze willen betrouwbare en onafhankelijke informatie die niet gekleurd is door commerciële belangen. In de verhalen komen bedrijven betrokken bij de energietransitie, projectontwikkelaars, bouwbedrijven, installateurs, hypotheekadviseurs en makelaars, er niet zo best af. Mensen vertellen over installateurs die gas aanraden omdat het goedkoop, veilig en makkelijk is, over hypotheekverstrekkers die zeggen dat zonnepanelen geen invloed hebben op de waarde van je huis en er geen lening voor willen verstrekken, makelaars die niks vertellen over de energiezuinigheid van een huis, aannemers die je voor gek verklaren als je wilt investeren in je huis. Koks leren om te koken op gas. Gas is normaal en de standaard. Als mensen iets willen dat hier van afwijkt, kost dat moeite en tijd. Bovendien zouden deze bedrijven mensen juist mee kunnen nemen in de energietransitie. Ze komen bij mensen op de momenten dat er een natuurlijk moment is om extra te investeren, zoals bij de verkoop of een renovatie.

“Meneer, heeft u geld teveel?”
Bert heeft 27 panelen op zijn dak. Hij heeft ook driedubbel glas aan laten leggen. De aannemer zei: “Meneer, heeft u geld teveel, want dat haalt u er nooit meer uit.” Hij antwoordde dat hij wat doorgaf aan de volgende generaties.

Aannemers begrijpen je niet
Jannie wilde haar gevelmuur isoleren. Ze woont in een oud huis, dat een beetje scheef staat. Ze heeft er twee jaar over gedaan om een goede aannemer te vinden. Veel aannemers wilden er plastic overheen doen. Nu heeft ze een leuke aannemer gevonden die met haar meedenkt, ook het raam vervangt en zorgt dat de gevel mooi blijft.

Mensen willen dat het geld dat ze uitgeven niet wegvloeit naar de aandeelhouders van multinationals, maar in de reële economie blijft. De onrust over belastingontwijking en -ontduiking speelt hier mee. Mensen waarderen het mkb en lokale bedrijven. Ze houden van de ondernemerszin van bedrijven. Ze zijn daarbij op zoek naar een gewone economie waar mensen een mooie baan hebben en bedrijven hun belasting betalen. Ze zoeken bedrijven die meedoen aan de energietransitie en naar hun wensen luisteren.

Een lokaal, normaal bedrijf
Deelnemers in Horstlanden Veltkamp konden uit twee preferred suppliers kiezen voor hun zonnepanelen. Uiteindelijk kozen mensen niet voor de goedkoopste propositie. Ze kozen voor een lokaal bedrijf dat met eigen installateurs werkt. Hele technische en ambachtelijke mensen die deskundig advies kunnen geven. De mensen wilden dat dit bedrijf zou blijven bestaan. Ze wilden niet het onderste uit de kan, ze wilden een gezond, lokaal, normaal, betrouwbaar bedrijf voor een lange termijn relatie.

Wantrouwen tegenkomen

Wat in de gesprekken opvalt, is het wantrouwen dat mensen uitspreken, zowel richting de overheid, grote bedrijven als woningbouwcorporaties. Mensen spraken hun zorg uit over maatschappelijke onrust, vriendjespolitiek, belastingontwijking, groeiende winsten voor grote bedrijven en moeilijk contacten met woningbouwcorporaties. Wij hebben doorgevraagd naar voorbeelden, waar de pijn zit en waar ze oplossingen zien. Dat heeft nieuwe inzichten opgeleverd, zoals in dit hoofdstuk gepresenteerd. Onder dat wantrouwen bleek dat mensen betrokken zijn op hun huis, hun leefomgeving en de wereld. Ze willen dat er met ze gesproken wordt. Dit betekent iets voor de manier om bewoners te benaderen. Het is nodig om te investeren in sociale processen en ontmoetingen.

Tot slot: de beperkingen van het afbakenen

Als insteek voor de gesprekken hebben we over de mogelijkheid van wonen zonder gas gesproken. Het gaat bij het klimaat ook over zaken als verkeer, voedsel en windenergie. In de gesprekken vertelden mensen over meer fietsen, geen kernenergie en lokaal seizoensgebonden eten. Afbakening is voor beleid relevant, maar niet voor mensen. Ook op andere energiedomeinen willen mensen meepraten. Bij de uitwerking blijft het van belang de verbinding met andere maatregelen, beleidsterreinen en leefgebieden te houden.

C \

Vijf inzichten voor sociale innovatie

\ De context vraagt om sociale processen

Een transitie met onzekerheid

De transitie naar grotendeels wonen zonder aardgas verandert het dagelijks leven van mensen. Ze koesteren zich aan de warmte van de centrale verwarming, zijn gehecht aan de vlam onder pan en genieten van een warme douche. Deze eerste levensbehoefte aan warmte met gas is bovendien goed georganiseerd. Huizen zijn er op ingericht, de levering is betrouwbaar, pannen passen erbij en routines zijn opgebouwd. Wonen zonder aardgas grijpt in op het thuisgevoel van mensen en dagelijks goed lopende praktijken.

Er zijn alternatieven voor warmte met bijvoorbeeld een warmtenet, warmtepomp en zonneboiler. Terwijl hernieuwbare energie voor elektra met zonnepanelen en windmolens goed op gang komt, is warmte complexer. Alternatieven zijn niet goed bekend. Warmtetechnologieën zijn nog niet uitontwikkeld. Terugverdienen lijkt nog niet haalbaar.
De overstap van wonen zonder aardgas grijpt in op het thuisgevoel, vraagt aan mensen andere praktijken te ontwikkelen terwijl deze alternatieven onzekerheden kennen. Om in de toekomst te gaan wonen zonder gas is een grote stap voor mensen. Maar het kan wel.

Bereidheid maar geen vanzelfsprekendheid

Mensen zijn in de sessies bereid de consequenties van de klimaatdoelen te aanvaarden en mee te werken met de overstap naar grotendeels wonen zonder aardgas. Dat wil niet zeggen dat het een gemakkelijke overgang zal worden. Allereerst zijn de resultaten van onze sessies positiever dan de onderzoeken van Motivaction en Hier Klimaatbureau. Daarnaast vraagt de context van wantrouwen en maatschappelijke onrust dat we tegenkwamen aandacht.

Meepraten en zeggenschap

De energietransitie gaat de komende jaren nodige van mensen en bedrijven vragen. Wat precies is niet duidelijk. Het is daarom van belang dat de democratische besluitvormingsprocessen zowel landelijk als lokaal zorgvuldig en rechtvaardig verlopen. Daarnaast vragen mensen om betrokkenheid bij de uitvoering van veranderingen van energiesystemen. Mensen willen meepraten en zeggenschap. De energietransitie kan het democratisch vertrouwen versterken als deze transitie rechtvaardig en vanuit het sociale proces plaatsvindt.

\ Vijf inzichten voor sociale innovatie

Om de complexe energietransitie met z'n onzekerheden sociaal robuust te laten verlopen, zijn sociale innovaties nodig. Bewoners hebben in de sessies plannen ontwikkeld voor wat zij nodig hebben om te wonen zonder gas. Daarnaast hebben we een wrap up sessie gehouden met bewonerscollectieven en medewerkers van overheden en kennisinstituten. Op basis van de verhalen en de resultaten van de verschillende sessies geven we hier vijf inzichten die sociale innovatie dragen.

I. Het verhaal over het klimaatavontuur thuis houdt het perspectief van bewoners levend

De energietransitie is een technische, juridische en financiële complexe ontwikkeling. De menselijke kant verdwijnt in deze systeemwereld makkelijk uit het zicht. Een huis zit mensen dicht op de huid. De verandering van energiesysteem grijpt in op het thuisgevoel. Mensen reageren vanuit betekenis en waarden. Vertel elkaar daarom het verhaal over het klimaatavontuur dat mensen aangaan, inclusief de microverhalen van bewoners. Met deze verhalen houd je binnen de systeemwereld het thuisgevoel en het menselijk perspectief levend en weet je dat techniek en financiën niet voldoende zijn voor een succesvolle transitie.

Uit de verhalen van de deelnemers toont zich een proces van acht stappen die mensen doorlopen voordat ze daadwerkelijk het besluit nemen om te investeren in (meer) energieneutraal wonen. Elke stap heeft aandacht nodig. Het proces dat mensen doorlopen laat zich bovendien niet automatisch overzetten tot een plan dat uitgerold kan worden. Het klimaatavontuur thuis of dit proces in acht stappen biedt houvast om mensen te ondersteunen.

Stappen	Verder komen met
1. Oproep tot actie	Duidelijke en positieve boodschap.
2. Samen waarborgen	Democratisch besluit waar iedereen aan meedoet.
3. Identiteit en betekenis	Aansluiten bij thuisgevoel.
4. Kennis en info	Betrouwbare informatie.
5. Advies op maat	Natuurlijke momenten, opknippen of doorpakken, doen wat nodig is.
6. Doorbreken patronen	Klimaattop aan keukentafel.
7. Waar gaat het om?	Samen doen. Jouw bijdrage aan het klimaat. Trots op je huis.
8. Besluit	Aantrekkelijke propositie, ontzorgen.

II. Het gaat om het thuisgevoel

Stap 3 Identiteit en betekenis: Aansluiten bij thuisgevoel
Stap 6 Doorbreken patronen: Klimaattop aan keukentafel
Stap 7 Waar gaat het om: Samen doen. Jouw bijdrage aan het klimaat. Trots op je huis.

De energietransitie vraagt niet alleen een verandering van technologie maar ook van beleving, gewoonten en gedrag. Thuis is de plek waar mensen zich veilig voelen, persoonlijke vrijheid hebben en intieme relaties vormgeven. Anders koken en verwarmen grijpt in op dit thuisgevoel. Ga er niet vanuit dat mensen hun gedrag aanpassen omdat de techniek dit vraagt. In de praktijk zijn het rolmodellen, persoonlijk contact en sociale processen die mensen verder helpen. Bij veranderingen geven mensen met elkaar opnieuw betekenis aan hun thuisgevoel. En als het lukt zijn mensen op een nieuwe manier trots op hun huis.

Gedragsverandering vraagt hierbij extra aandacht. Mensen weten vaak niet hoe relevant het is om de verwarming een graad minder hoog te zetten. Of ze hechten grote waarde aan lang en heet douchen. (We hebben het niets eens over minder vlees eten, autorijden en vliegen gehad.) Het dagelijks gedrag veranderen om klimaatneutraal te kunnen wonen is iets dat tijd en aandacht nodig heeft. Sociale processen en een persoonlijke klimaattop aan de keukentafel kunnen deze zaken agenderen en mensen verleiden om nieuwe patronen uit te proberen en ze op te nemen in het dagelijks leven.

Wat hierbij ook kan helpen is om warmtetechnologie en -financiering samen met bewoners verder te ontwikkelen, zodat het thuisgevoel meegenomen wordt.

III. Het sociale proces is doorslaggevend

Stap 3 Identiteit en betekenis: Aansluiten bij thuisgevoel
Stap 6 Doorbreken patronen: Klimaattop aan keukentafel
Stap 7 Waar gaat het om: Samen doen. Jouw bijdrage aan het klimaat. Trots op je huis.

Samen doen is een terugkerende succesfactor in het proces voor mensen om met hun huis aan de slag te gaan. Omdat het gaat om een onzeker proces, zowel rond investeringen als gedragsverandering, is het nodig om mensen als burger te betrekken bij de energietransitie. Het sociale proces heeft nieuwe vaardigheden, andere leiders en tijd nodig. Het gaat bij duurzaamheid tegelijk om community building.

Het is van belang om ruimte te laten voor het sociale proces in de wijk en op dat niveau democratisch legitieme besluiten te nemen. Het sociale proces vraagt ondersteuning omdat het complex is en om het vertrouwen van mensen in instituties zoals de overheid, bedrijfsleven en woningbouwcorporaties te versterken. Lokale initiatieven creëren naast duurzaamheid ook andere waarden als werkgelegenheid, samenhorigheid en veiligheid.

IV. Mensen aanspreken als burger en betrokken bewoners, niet als klant

Stap 1 Oproep tot actie: Duidelijke en positieve boodschap.
Stap 2 Samen waarborgen: Democratisch besluit waar iedereen aan meedoet.
Stap 7 Waar gaat het over?: Samen doen. Jouw bijdrage aan het klimaat. Trots op je huis.

Het merendeel van de mensen weet niet dat het een reële mogelijkheid is dat ze in de toekomst gaan verwarmen en koken zonder aardgas. Vergroot het bewustzijn en de kennis van een breed publiek over de energietransitie en wat hiermee samenhangt. Wat helpt is directe taal en te spreken over wat er gaat veranderen; zoals verwarmen en koken zonder aardgas. Maak duidelijk dat er alternatieven zijn en er hulp is.

Spreek hierbij mensen aan als betrokken bewoner of burger. Als mensen als betrokken bewoner aangesproken worden op een maatschappelijk vraagstuk, willen ze naar vermogen een bijdrage leveren. Als mensen als consument aangesproken worden, willen ze het beste product voor de laagst mogelijke prijs en zo min mogelijk gedoe. De complexiteit van de energietransitie heeft in eerste instantie geen klanten maar burgers nodig die bereid zijn te investeren en hun gedrag te veranderen. Burgers zijn bereid om ondanks de onzekerheid mee te werken aan veranderingen om de klimaatdoelen te kunnen halen, als het binnen sociaal en democratisch proces gebeurt. Zodra mensen een besluit hebben genomen in stap 8, kan de rol als klant weer worden aangenomen.

V. Een meer rechtmatige en participerende overheid ondersteunt het sociale proces

Stap 2 Samen waarborgen: Democratisch besluit waar iedereen aan meedoet.
Stap 4 Kennis en info: Betrouwbare informatie
Stap 5 Advies op maat: Natuurlijke momenten, opknippen of doorpakken, doen wat nodig is.
Stap 7 Waar gaat het om: Samen doen. Jouw bijdrage aan het klimaat. Trots op je huis.

Deelnemers accepteren het besluit dat de aardgaskraan gefaseerd en grotendeels dicht gaat; als het een democratisch besluit is en de lasten door iedereen gedragen worden. Ook door het bedrijfsleven en de overheid. Een rechtmatige rol van de overheid met een democratisch besluit ondersteunt de participerende rol en schept kaders. Het maakt voor alle betrokkenen duidelijk wat de bedoeling is.

De informatievoorziening over andere vormen van verwarmen, opwekken en koken sluit onvoldoende aan bij de behoeften van de mensen die we gesproken hebben. Mensen zoeken onafhankelijke en betrouwbare informatie. Dit kan en moet beter.

Sociale processen en initiatieven hebben ruimte nodig in de systemen van overheden en hun instituten. Een participerende rol van de overheid geeft ruimte om samen te werken, te experimenteren en te leren. De participerende rol ligt niet enkel bij gemeentes, maar bij alle overheden. Wat helpt is om te beginnen op plekken waar initiatief is en te experimenteren met inclusieve wijken. Er zijn andere functies zoals bijvoorbeeld verhalenvertellers en verbinders nodig. Een participerende rol kan mogelijk vorm krijgen als een verhalende democratie voor de energietransitie. Onafhankelijke transitieprogramma's kunnen experimenten en kennis aan elkaar koppelen.

Wie

Met medewerking van en dank aan

- Gloei Peel en Maas, Panningen, Hilde Schiphouwer
  Vereniging van Kleine Kernen Limburg, Ben van Essen
- Het Grootste Kennisfestival van Nederland, Deventer, Rudi Jansman
  Provincie Overijssel, Ferenc van Damme
- Woongemeenschap Anand Joti, Amsterdam, André Bohla
  Anne Stijkel (SamenRedzaam Gaasperdam), Marjo Kroese (Alliander) en
  Minouche Besters (STIPO)
- WijBedrijf Dieze, Zwolle, Joost Kroes
  Creatieve Coöperatie Zwolle
- Duurzaam Bolhaar, Roombeek & Enschede Energie, Jeroen Jansen
  Wijkbedrijf Beien, Enschede, Ernst Bergboer
  Gemeente Enschede, Wilmien Haverkamp
- RestoVanHarte, Utrecht, Jolanda Panis
  Energie U, Sander Willemsen en Bouke van der Spoel
  HIER Klimaatbureau, Jade Oudejans en Merian Koekkoek
- Thermo Bello, Culemborg, Gerwin Verschuur
  Stadsboerderij Caetshage
- Repaircafé Vlaardingen, Leen Dekker
  Wijkcentrum West, Marjo Bazuin
  Gemeente Vlaardingen, Frank van Zelst en Mandy Leeman
- G1000 Schiedam, Jannie Wolfert
  Stichting Buurt-Vrouw, Miranda Pol
- Huiskamersessie Ede, Irma Straathof
- Buurtcentrum De Lorzie, Wormerveer, Mieke Pasman en Esmeralda Egberts
  Gemeente Zaanstad, Jan Schreuder, Martin Geusebroek en Dennis Straat

Deelnemers wrap up sessie

Dennis Straat, klimaatambassadeur gebouwde omgeving, wethouder Zaanstad
Donald van den Akker, directeur Klimaatverbond
Eva Petra Simon, Duurzame Huizenroute
Gerben Roest, BZK
Gerwin Verschuur, directeur Thermo Bello
Jaap Drooglever, BZK
Jade Oudejans, HIER opgewekt
Jan-Coen Kruit, BZK
Joost Kroes, directeur WijBedrijf Dieze
Leo Brouwer, BZK
Leonie Jansen, VNG
Marjo Kroese, Alliander
Martijntje Smits, techniekfilosoof
Mieke Oostra, Lector ruimtelijke transformatie en innovatie in de bouw
René Schellekens, Rws/VNG

Concept, uitvoering en tekst

"Ik luister naar levensechte verhalen. Met storytelling wil ik mensen verbinden en ruimte maken in beleid en organisaties voor mensen en hun leefwereld." *Kirsten Notten*

Kirsten Notten is opgeleid als filosoof en verhalenverteller. Ze begon haar werkzame leven als techniekfilosoof aan de Universiteit Twente. Jarenlang heeft ze aan strategische processen bij de overheid gewerkt. Nu heeft ze een eigen bedrijf als storyteller en strateeg in de publieke sector. Ze begeleidt organisaties om in de transities van deze tijd te beginnen bij het vertellen van verhalen. Met nieuwe concepten voor sociale innovatie geeft ze deze ervaringen een plek in beleidsontwikkeling. www.waterschrijver.nl

Voor 'Van de Kook" heeft Waterschrijver samen gewerkt met creatieve professionals verbonden aan de Creatieve Coöperatie Zwolle. Het is een plek waar makers in wisselende samenstelling hun expertise bundelen. *www.creatievecooperatiezwolle.nl*
Krijn Korver is organisatieadviseur. Concrete ervaringen uit de praktijk vertaalt hij naar praktische en vernieuwende oplossingen. Daarnaast is hij werkzaam bij duurzame projecten: *www.korveradvies.nl*.
Gerben Hoetink doet projectorganisatie en pr voor creatieve concepten en organiseert bijeenkomsten met een diverse samenstelling voor overheden: *www.bureaulinks.nl*.
Marc Freriks heeft de vormgeving verzorgd. *www.hollandsewerken.nl*
Studenten van het leerwerkbedrijf Cibap Business hebben het 'Van de Kook' logo ontwikkeld. *www.cibap.nl/samenwerken/cibap-business/*

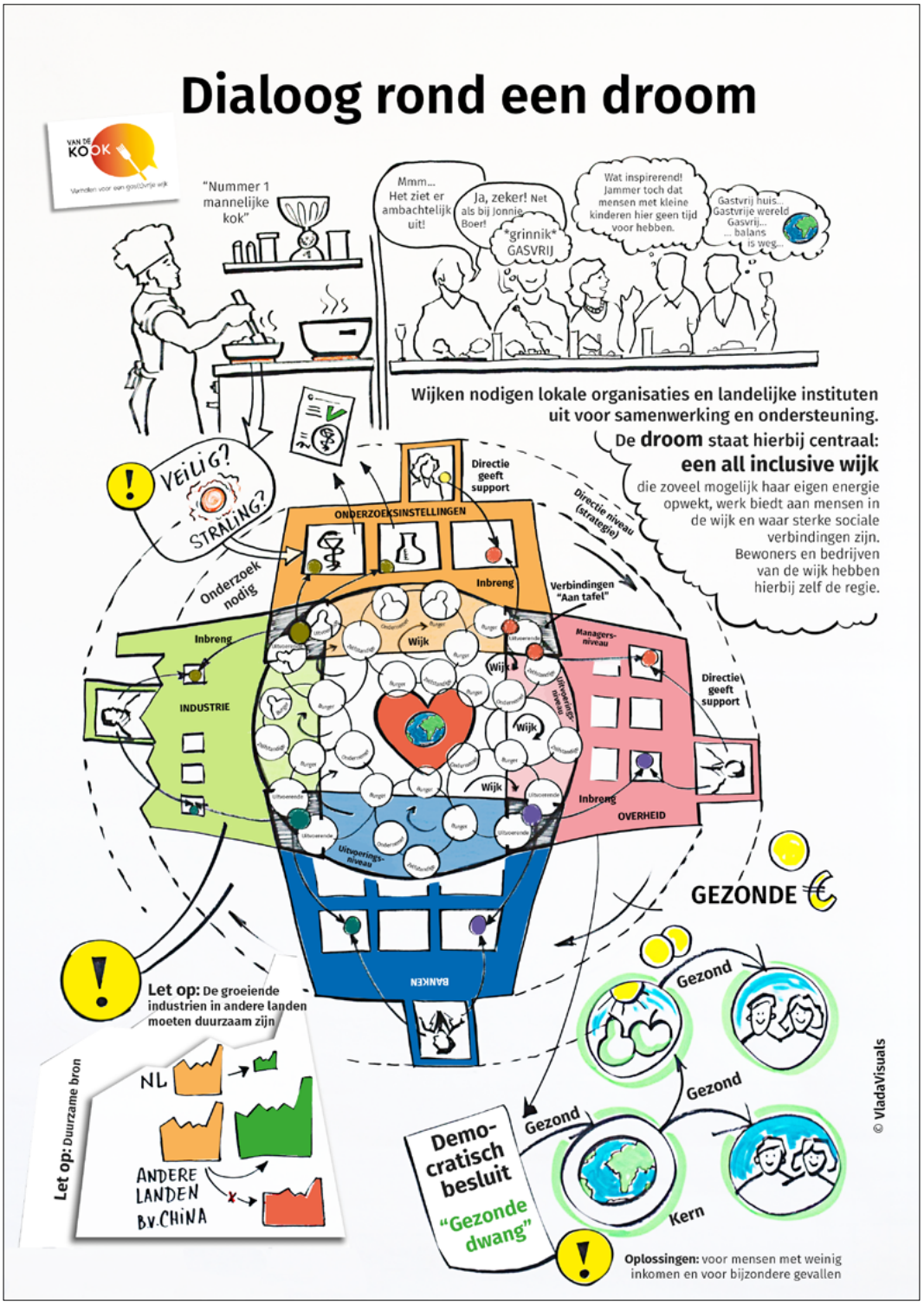
Fotografie en beeld

Beeld: Vlada Lisinenko
Foto's: Huub van Beurden, Jan van Wieringen, Joost Kroes, Gerben Hoetink, Kirsten Notten
Film: Gloei Peel en Maas

Literatuur

De kracht van sociale innovatie. (2014) Adviesraad voor Wetenschaps- en Technologiebeleid, advies 84.
Energierapport. Transitie naar Duurzaam. (2016) Ministerie van Economische Zaken,
G1000, ervaringen met burgertoppen, (2016) BoomBestuurskunde
Ingrid Foss Ballo, (2013) *The introduction of smart grids in Norway. Challenging a sense of home?* Masterthesis University of Bergen, Norway
Jurgen Ganzevles en Rinie van Est (red), (2011) *Energie in 2030, maatschappelijke keuzes van nu*, Aeneas, Rathenau Instituut, Den Haag
Motivaction. *Energievoorziening 2015-2050: publieksonderzoek naar draagvlak voor verduurzaming van energie*. Min. EZ, 2016
Ranj & Agentschap BZK, (2013) *Mindshift; van passieve afnemer naar actieve handelaar, Onderzoek Mogelijkheden Interactieve Applicaties*
Twaalf visies op wonen zonder aardgas. (2016) Hier Klimaatbureau, Utrecht
Van der Steen, Hajer ea. (2014) *Leren door doen. Overheidsparticipatie in een energieke samenleving*. Planbureau Leefomgeving & Nederlandse School voor Openbaar Bestuur
Urgenda (2014) *De agenda: Nederland 100% duurzame energie in 2030. Het kan als je het wilt*.
Yolande Strengers, (2012) *The Smart Nirvana: old visions of the new energy consumer.* RMIT University, Melbourne, Australia

Webpublicaties:
- http://www.energiepodium.nl/nieuws/item/sociale-innovatie-rond-duurzaamheid staat-nog-in-de-kinderschoenen
- https://decorrespondent.nl/4644/De-drie-keerzijden-van-duurzaam-Duitsland/ 324118938132-188ace73

Dialoog rond een droom

Een All-Inclusive wijk volgens WijBedrijf Dieze, Zwolle.

Bijlage Sociale innovatie

\ Het belang van sociale innovatie

De complexe maatschappelijke en technische transitie naar wonen, koken en verwarmen op een andere manier vraagt om sociale innovatie. In de discussies en gesprekken is het iets dat geregeld genoemd wordt, maar nog beperkt gebruikt wordt of handen en voeten krijgt. SME-advies zegt: “Sociale innovatie op het gebied van duurzaamheid staat in Nederland nog in de kinderschoenen.”

Sociale innovatie is een breed begrip waar veel mensen zich wel iets bij voor kunnen stellen. Er zijn drie bekende betekenissen. Zo is op de website van het RVO over sociale innovatie te lezen dat het gaat om de inbedding van ontwikkelingen van markt en overheid. Mensen zijn hierbij ontvangers, die veranderingen op moeten nemen in hun leven. Ook gaat het bij sociale innovatie vaak over werkplaatsinnovatie, de innovaties binnen een arbeidsorganisatie om medewerkers beter te laten functioneren. Tenslotte zijn er sociale innovaties om mensen als gebruiker met apps en games zuiniger om te laten gaan met energie.

Dit zijn drie relevante dimensies van sociale innovatie. Ze zijn echter te smal voor de complexiteit van de energietransitie, waarbij het zowel gaat om technische innovaties, de aanleg van nieuwe infrastructuur, een verandering bij bijna alle mensen thuis en een ander samenspel tussen overheid, markt en civil society. Deze sociale innovatie heeft meer ruimte nodig. Bij ‘Van de Kook’ spreken we de bewoner aan op zijn of haar innovatiekracht. Het gaat verder dan het aanleren van het gebruik van nieuwe technologie of het beter laten functioneren van de medewerker in een organisatie.

Daarnaast is het van belang om de beloftes van technologisch innovaties te verbinden met dagelijkse ervaringen en sociale processen. Het Rathenau Instituut waarschuwt bijvoorbeeld voor het idee dat technische innovaties pijnlijke keuzes overbodig zouden maken. Elke technische innovatie vraagt om maatschappelijke inbedding. Technische innovaties rond energie roepen maatschappelijke onrust op, of het nu gaat om kernenergie, schaliegas, CO_2 opslag, biobrandstoffen, windmolens op land of windmolens op zee. Bij technische innovaties zijn sociale processen nodig om verdeling van lusten en lasten aanvaardbaar te organiseren.

Een ander voorbeeld is het onderzoek van de Australische Yolande Strengers, die waarschuwt voor de beloftes van het technologische utopia van smart grids. Ze beloven dat de inspanning die nodig is om mee te doen met al deze data de moeite waard is en meer comfort, gemak en geluk zal geven. De beloftes houden echter geen rekening met de diversiteit van gebruikers maar veronderstellen een rationele, individueel opererende, kosten en baten afwegende consument die geïnteresseerd is in energie data, vaak verbeeldt als een witte man. Ze nemen dagelijkse ervaringen niet mee. Het idee dat je een was draait als er een piek is in zonnestroom klinkt energie efficiënt, maar houdt geen rekening met de stapels was van een groot gezin ook als het regent en in de winter.

Om meer grip te krijgen op sociale innovatie voor de energietransitie hebben we dankbaar gebruik gemaakt van twee rapporten over sociale innovatie voor energiebeleid. De kracht van sociale innovatie van de Adviesraad voor Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT), het rapport van het Planbureau Leefomgeving & de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (PBL en NSOB) over de energieke samenleving. Tenslotte biedt de welbekende Trias Energetica van de TU Delft mooie aanknopingspunten voor sociale innovatie.

\ AWT: De kracht van sociale innovatie

Het uitvouwen van de brede betekenis van sociale innovatie wordt gedaan in het rapport van de AWT over de kracht van sociale innovatie. Zij gaan uit van de brede definitie die in de EU, en in veel andere landen, gehanteerd wordt voor sociale innovatie: initiatieven gericht op het zoeken van innovatieve oplossingen voor sociale vraagstukken, die vaak het oplossende vermogen van de samenleving verbeteren. Het is breder dan werkplaatsinnovatie en breder dan bedrijvenbeleid.

De AWT beschouwt sociale innovatie als een verzamelnaam voor hedendaagse initiatieven van mensen en organisaties gericht op innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken. Sociale innovatie begint bij personen en organisaties die een maatschappelijke probleem zien en het plan opvatten er iets aan te doen. Dat kan uitgroeien tot een breed initiatief van diverse partijen en personen, denk aan burgers, ondernemers en wetenschappers. Het kan om lokale initiatieven gaan, maar ook om complexe samenwerkingsverbanden op nationaal of internationaal niveau.

Vaak worden bedrijven als innovators gezien. Het AWT benadrukt dat sociale innovatie verwijst naar participatievormen die tot op heden onderbelicht blijven in dit debat: innovatieve, creatieve vormen van maatschappelijk initiatief. Dit zijn in feite bijzondere vormen van wat in het dominante economische discours onder innovatie wordt begrepen. Het bijzondere er aan is dat ze tot stand komen in netwerken van individuen en organisaties, ook buiten bedrijven en de economische arena om, en gericht zijn op maatschappelijke doelen, naast en boven financieel rendement.

Het sociale kan twee dingen betekenen. Enerzijds het gaat het bij sociale innovatie over een sociaal resultaat, namelijk dat de innovatie impact heeft voor maatschappelijke problemen. Zoals klimaatverandering, betrouwbaarheid, werkgelegenheid, gezondheid, veiligheid, biodiversiteit of gelijkheid. Anderzijds gaat het bij sociale innovatie over een sociaal proces dat nodig is om nieuwe ideeën te genereren en impact te hebben.

Toch mist ook het AWT nog een belangrijke dimensie van de sociale innovatie. Ze zien twee grote stromingen voor sociale innovatie. Bewonersinitiatieven die maatschappelijke problemen oplossen met bekende oplossingen en nieuwe netwerken van diverse samenstelling (wetenschap, bewoners, bedrijven, overheid, etc.) die samen maatschappelijke problemen aanpakken. De bewonersinitiatieven vinden ze geen sociale innovatie omdat ze op bekende manieren werken. Dat doet echter geen recht aan de vele nieuwe verdienmodellen, organisatievormen, samenwerkingsverbanden, ideeën, events en processen die lokale energiecoöperaties laten zien.

\ PBL en NSOB: Leren door doen

Het rapport van het Planbureau Leefomgeving & de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (PBL en NSOB) ontvouwt sociale innovatie vanuit een andere invalshoek: de rol van de overheid.[x] Ruimte voor de kracht van de samenleving vraagt een andere rol van de overheid. Zowel bewonersinitiatieven als grote samenwerkingsverbanden hebben met de overheid en haar verschillende rollen te maken.

Vier rollen van de overheid

'Leren door doen' onderscheidt vier rollen van de overheid.
Twee rollen hoe de overheid zelf functioneert:

- Rechtmatige overheid. Beleid uitwerken in regels, zodat er rechtszekerheid is. Overheid stelt rechten en plichten voor burgers en bedrijven op. Bewoners zijn vooral burger.
- Presterende overheid. Sturen op prestaties (new public management), geeft een bedrijfsmatige werkwijze. Bewoners zijn vooral klant.

Twee rollen hoe de overheid contact maakt met de samenleving:

- Netwerkende overheid. Samenwerken in netwerken met georganiseerde partners, waarbij doelbepaling plaatsvindt samen met de stakeholders. Bewoners zijn vooral klant.
- Participerende overheid. Initiatieven uit de samenleving ondersteunen. Bewoners zijn hier vooral betrokken burgers die ook zelf initiatieven nemen.

Alle vier de rollen zijn nodig. Het gaat niet om plaatsvervanging, maar hoe deze rollen elkaar aan kunnen vullen. Het rapport bepleit om meer te werken met initiatieven om de energie uit de samenleving te benutten en de participerende rol groter te maken. Daar zitten kansen voor sociale innovatie. Dat is echter lastig voor overheden, omdat ze gewend zijn aan het overleg met de bekende en georganiseerde stakeholders.

De spanningen in het Energierapport

Het energierapport laat vooral een netwerkende overheid zien
Het energierapport heeft het vooral over overheden, kennisinstellingen en bedrijven, en zoekt naar marktkansen en marktrijpe technologieën. Burgers worden genoemd als klant, als een partij die een energievraag heeft. Dit is de netwerkende overheid die samenwerkt met stakeholders.
De doelstelling voor een veilige, betrouwbare en betaalbare energievoorziening laat de rechtmatige overheid zien. Het deel van de energiedialoog noemt burgers, bedrijven, overheden en maatschappelijke partijen als partijen die een opgave hebben. Dit past ook bij de rechtmatige overheid die rechten en plichten vaststelt. Een enkele keer worden wijken en lokale overheden genoemd en is het rapport positief over lokale initiatieven.

Energieagenda heeft meer participerende overheid nodig
Dit rapport straalt uit dat de energietransitie vooral een marktvraagstuk is waar marktpartijen, overheden en kennisinstellingen intensief samenwerken. Het is een netwerkende overheid die samenwerkt met bekende stakeholders. Burgers of bewoners zijn vooral klanten of vragers naar energie, en hebben daarnaast rechten en plichten. Hoopvol voor sociale innovatie is dat in het rapport staat dat de overheid positief staat tegenover lokale initiatieven. Hier spreekt de participerende overheid. Voor sociale innovatie is het van belang om de participerende rol bij de energieagenda verder uit te werken.

Hoe de rol van de overheid initiatief van onderop moeilijk maakt

Energiecoöperaties blijven in de praktijk vaak beperkt in hun activiteiten: gezamenlijk zonnepanelen inkopen, kleinschalige energiebesparing en beheer van een loket. Ze beginnen echter niet met zonnecentrales, een windpark of grootschalige investering voor energiebesparing. Dit rapport ziet een paar redenen:

- Regelgeving, zoals het salderen, is onzeker en veranderlijk.
- Experimenteerruimte voor energiecoöperaties past slecht bij de rol van de presterende overheid, die wil weten hoe ze het beste meters kan maken.
- Het bestaande systeem is dominant en vanzelfsprekend.

Hoe de overheid haar participerende rol vorm kan geven

Er zijn een aantal ontwikkelingen nodig om de participerende rol vorm te geven en daarmee de initiatieven van onderop te ondersteunen:

- Een ambitie benoemen en een stip op de horizon zetten.
- Het gewenste systeem 'gewoon' maken. Zoals fietsen gewoon is, met de vele fietspaden. Zoals omgekeerd inzamelen het scheiden van afval gewoon maakt.
- Dynamiek uitlokken door beleid continue bij te stellen.

Het vraagt van overheden om continu te schakelen tussen binnen (het systeem dat gericht is op stabiliteit, rechtszekerheid en verantwoording) en buiten (het leven dat beweeglijk en energiek is).

\ De trias energetica

Verder gebruiken we voor opbouw van sociale innovatie de trias energetica van de TU Delft uit 1979 voor energiezuinig ontwerpen in de bouw.

1. Begin met besparen zodat je minder energie gebruikt. Beter isoleren, zuinigere apparaten en ander gedrag. Wat je niet gebruikt hoef je ook niet op te wekken.
2. Wek zoveel mogelijk energie op met duurzame en hernieuwbare bronnen zoals wind- en zonne-energie.
3. Maak zo efficiënt mogelijk gebruik van fossiele brandstoffen om in de resterende energiebehoefte te voorzien.

Urgenda heeft hier een variant op geformuleerd om tot een energieneutraal huis te komen en volledig fossielvrij te wonen.

1. Zorg dat de energievraag zo laag mogelijk wordt.
2. De energie die nodig is duurzaam opwekken op eigen terrein of in de buurt.
3. Als dat niet voldoende is, als resterende energie elders groen opgewekte energie gebruiken.

\ Sociale innovatie op drie schaalniveaus

Deze onderverdeling kan je zien als een oplopend schaalniveau van huis naar wijk naar een landelijk niveau. Die onderverdeling gebruiken we voor drie niveaus van sociale innovatie.

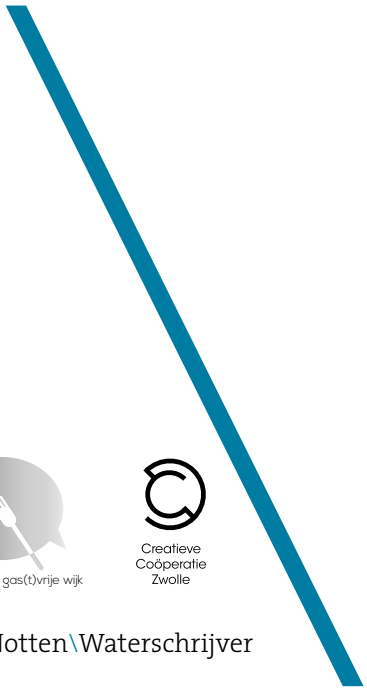
Het eigen huis is de plek waar mensen leven, beslissen over veranderingen en deze veranderingen in hun dagelijkse routines opnemen. Hier past sociale innovatie om gebruikers te helpen nieuwe technieken in hun leven te passen. Maar dit niveau is breder dan dat. Het gaat om het startpunt dat een huis de basis is van het dagelijkse leven, dat mensen ook beslissers zijn en dat ze in de praktijk technologie niet enkel gebruiken maar ook omvormen tot iets anders.

De wijk of een project waar mensen en lokale partijen samenwerken. Dit niveau past bij de sociale innovatie van het AWT, als initiatieven van mensen en organisaties gericht op innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken.

Het niveau van het systeem of het samenspel tussen overheid, markt en civil society waar de vier verschillende rollen van de overheid van het PBL en NSOB aanwezig zijn. Ook passen hier de meer complexe samenwerkingsverbanden op nationaal of internationaal niveau waar het AWT over spreekt.

Thuis, sociaal en systeem

We hebben ervoor gekozen om bij de 'Van de Kook-sessies' voor sociale innovatie drie schaalniveaus te onderscheiden: het huis, samenwerken in de wijk of een project, het samenspel tussen overheid, markt en civil society. Kortweg: thuis, sociaal en systeem.

VAN DE KOOK
Verhalen voor een gas(t)vrije wijk

Creatieve Coöperatie Zwolle

Kirsten Notten\Waterschrijver
© 2016

Sociale innovatie voor een sociaal
robuuste transitie naar wonen zonder gas.

Van de Kook
Verhalen voor een gas(t)vrije wijk